
STOP KYBERNÁSILÍ

ZKUŠENOSTI S KYBEROBTĚŽOVÁNÍM V NORSKU

TIRÁŽ:

Projekt:

Stop kybernásilí na ženách a mužích

(Zpráva se sekundární analýzy kvalitativních rozhovorů)

Norway Grants, program Dejme (že)nám šanci Číslo projektu: 505

Realizátor projektu: Gender Studies, o.p.s.

OBSAH

Obsah	3
Zkušenosti s kyberobtěžováním v Norsku	5
Předmluva	5
Úvod	5
Využívání médií v Norsku	6
Veřejná debata	6
Obsah výzkumné zprávy	7
Metodologie	9
Získávání respondentů	9
Výběr	10
Průběh rozhovorů	10
Analýza	10
Silné a slabé stránky zvolené metody	11
Etické otázky	11
Legislativa a soudy	13
Trestní zákoník	13
Urážka na cti (§ 246-254)	13
Porušení práva na ochranu soukromí (§390)	13
Výhrůžky (§ 227)	13
Výroky z nenávisti (§135 a)	13
Pohlavní zneužití dětí a mladistvých (§ 204a a 201a)	14
Zneužití identity a falšování dokumentů (§§ 190 a, 182, 185)	14
Antidiskriminační právní rámec	14
Trestní oznámení	14
Soudní praxe	15
Shrnutí	16
V jakých souvislostech dochází ke kyberobtěžování?	17
Vyjádření názoru	17
Kyberšikana	19

Násilí mezi blízkými osobami	20
Shrnutí	21
Co je to kyberobtěžování?	22
Přímé a nepřímé výhrůžky	22
Osobní útoky	23
Zneužívání fotografií	25
Všechno dohromady	26
Shrnutí	26
Důsledky	28
Shrnutí	30
Sebepojetí a obraz nepřítele	31
Trollové	31
„Úplně obyčejní lidé, jak se ukázalo.“	32
„Chci udělat svět lepším místem.“	33
„Oplatil jsem mu stejnou mincí.“	34
Shrnutí	35
Strategie	36
Konfrontace	36
Stažení se	37
Zablokování	38
Změna uvažování	38
Vyhledání pomoci	38
Shrnutí	40
Diskuze	42
Opatření	44
Naše návrhy	45
Příloha 1: Instrukce k rozhovorům	47
Příloha 2: Výzva k účasti	49

ZKUŠENOSTI S KYBEROBTĚŽOVÁNÍM¹ V NORSKU

PŘEDMLUVA

Tuto výzkumnou zprávu vypracovalo KUN, centrum pro rovné příležitosti. Jsme soukromá nadace se sídlem v Steigen v severním Norsku, která pracuje v oblasti rovných příležitostí a antidiskriminace. Zpráva je výsledkem projektu "Stop kyberobtěžování na ženách a mužích," na němž jsme se podíleli s českou partnerskou organizací Gender Studies². Projekt je financován prostřednictvím Finančních mechanismů EHP – Norska, tzv. norských fondů v rámci programové oblasti č. 29 Domácí a genderové násilí. Tato zpráva je překladem z norštiny.

Cílem projektu bylo zajistit systematické informace o kyberobtěžování. Dalším cílem bylo navrhnout opatření jak přistupovat k obtěžování, urážlivému chování a násilí v on-line prostoru a jak mu předcházet. Bilaterální spolupráce má zajistit přenos zkušeností mezi různými zeměmi a umožnit přijetí kvalitních opatření, která budou využitelná i v odlišných národních kontextech.

Děkujeme Gender Studies, že s tímto projektem přišly a že nás k němu přizvaly. Dále bychom chtěli srdečně poděkovat všem, kteří nám v rámci projektu poskytli rozhovory. Děkujeme, že jste se s námi podělili o své zkušenosti. Bez vás by tato zpráva nemohla vzniknout. Rádi bychom poděkovali také Idaru Reemu, sekretariátu Krizového centra, Mira centru, novinám Utrop a řadě kolegům a známým za pomoc při šíření informací o projektu. Díky patří i Carolině Engvall za podnětné komentáře k pracovní verzi této zprávy.

ÚVOD

V posledních letech se kyberobtěžování či také „kyberpronásledování“ dostalo v norské veřejné debatě velké pozornosti. Mnoho známých osobností vystoupilo a veřejně se svěřilo, jakým urážkám a obtěžování byly vystaveny v diskuzích pod on-line novinovými články, na sociálních sítích, v e-mailech apod. Hovoří se především o tom, jak jsou ženy vystavované genderovým a sexuálními urážkám a příslušníci etnických menšin uráženi pro svou barvu pleti, zemi původu a náboženství. Ozývá se znepokojení z důsledků kyberobtěžování na svobodu projevu.

Tato výzkumná zpráva přináší zkušenosti s kyberobtěžováním v Norsku. Na projektu jsme spolupracovali s českou organizací Gender Studies a byl financován z prostředků Finančních mechanismů EHS - Norska. Primárním zdrojem dat pro tuto zprávu je 18 kvalitativních rozhovorů. Pro dokreslení jsme jako doplňkový materiál zpracovali data z rozhovorů se zaměstnanci policie a krizových center a také relevantní statistiky a soudní rozsudky. Rozhodli jsme se do tohoto výzkumu zapojit osoby, které zpravidla nejsou nijak známé, spíše je lze charakterizovat jako běžné uživatele digitálních médií. Jaké zkušenosti mají lidé s kyberobtěžováním, jak to prožívají a jaké strategie volí, aby si se situací poradili? Na tyto otázky bychom rádi v této zprávě našli bližší odpovědi.

Pokud mluvíme o kyberobtěžování osob vyjadřujících se ve veřejném prostoru, používá se v norštině nejčastěji termín „on-line štvance“ nebo „kyberpronásledování“ („netthets“). Pokud se hovoří o kyberobtěžování

1 Gender Studies používá terminologii kybernásilí.

2 Bližší informace o Gender Studies najdete na jejich stránkách: <http://www.en.genderstudies.cz/>

dětí a mládeže, bývá spíše běžný pojem kyberšikana. V současném anglosaském odborném diskurzu se v tomto kontextu používá řada různých pojmů jako například „cyber aggression“, „cyber violence“, „cyber victimization“, „cyber bullying“, „cyber abuse“, „cyber harassment“, „cyber sexual violence“, „electronic forms of violence“, „online victimization“ nebo „cyber stalking“. Pro tuto oblast je typická pojmová nekonzistentnost a nedostatek jednoznačných definic (Hanewald 2009; Patton a kol. 2014). V našem projektu jsme se rozhodli používat termín kyberobtěžování jako dostatečně zastřešující pojem, který v sobě zahrnuje celé spektrum zkušeností. Chtěli jsme obsáhnout jak zkušenosti s kyberobtěžováním v důsledku veřejného vyjádření názoru v on-line prostoru, tak s kyberšikanou mezi nezletilými nebo s on-line pronásledováním a obtěžováním v rámci kontrolujících a násilných partnerských vztahů.

VYUŽÍVÁNÍ MÉDIÍ V NORSKU

Statistiky ukazují, že on-line média jsou v Norsku hojně užívaná³. TNS Gallup vydává „Social media tracker“, z něž vyplývá, že v roce 2014 bylo v téměř 5 milionové norské populaci přes 3 miliony registrovaných uživatelů/ek Facebooku, přičemž 2,4 milionů jej používá aktivně. 1,9 milionů norských uživatelů/ek Facebooku ho má jako mobilní aplikaci a 70 % uživatelů/ek Facebooku v Norsku je na něm aktivní aspoň jednou za měsíc. Instagram má v Norsku zhruba 1,1 milionů uživatelů/ek, většinou ve věkové kategorii 18 – 29 let. Twitter každodenně používá 28 % norské populace. Snapchat má 1,1 milionů norských uživatelů/ek, přičemž žen je mezi nimi o 30 % více než mužů.

Hlavní webové stránky, kde lidé prezentují své názory on-line, jsou stránky největšího norského deníku VG. VG.no má přes milion unikátních návštěv za týden⁴. Další webové stránky, kde se často debatuje, jsou weby deníků Dagbladet a Aftenposten a internetových novin jako SOL.no a Nettavisen. V současnosti jen desetina nejnavštěvovanějších webových stránek nenabízí svým uživatelům možnost debatovat. Pro všechna fóra platí, že dříve než můžete přidat komentář a zapojit se do diskuze, musíte se zaregistrovat a zalogovat. Některá média vyžadují profily s celým jménem, k jiným se lze připojit prostřednictvím profilu na Facebooku nebo na Twitteru a na jiná je možné přispívat pod přezdívkou, kterou nelze vystopovat k dalším sociálním médiím.

VEŘEJNÁ DEBATA

Datum 22. června 2011 představuje zlom ve veřejné debatě o kyberobtěžování a nenávistných projevech. Terorista s extrémně pravicovými názory jednající na vlastní pěst Anders Behring Breivik zaútočil nejprve na vládní budovy a pak na letní tábor mládežnické organizace Dělnické strany AUF. Při útoci zahynulo 77 lidí. Podle samotného teroristy útočil na základě extrémně pravicových konspiračních teorií a kvůli svému odporu k přistěhovalectví a multikulturnímu Norsku. 22. červen zcela jednoznačně ukázal, že extremistické a násilnické výroky na internetu mohou být přetaveny ve skutky. Po 22. červnu zavládla atmosféra podporující liberální, otevřené a inkluzivní Norsko. Mnozí vyjadřovali přesvědčení, že terorista neměl právo narušit ideál svobodné a otevřené společnosti. Zároveň ale tyto události spustily zvýšenou potřebu kontroly v podobě nové legislativy o terorismu, bezpečnostních opatření a upravování veřejných vyjádření názorů (Akkök 2012; Andenæs 2012; Bangstad 2012, 2013; Ihlebæk a kol. 2013; Jupskås a Bostad 2013; Østerud 2012).

3 Výzkumy k vývoji digitálních médií a využívání médií v Norsku popisuje mj. Liestøl a Rasmussen (2007), Lüders a kol. (2007), Staude a Marthinsen (2013) a Østerud a Skogseth (Skogseth 2008).

4 15. týden 2015.

Před 22. červnem panoval obecný názor, že na internetu se sice objevují extremistické názory, ale že v bezpečném Norsku nebude nikdy třeba brát tyto hrozby a projevy glorifikace násilí vážně. Po 22. červnu se tón veřejné debaty poněkud změnil. Po té, co vyšlo najevo, že Breivik byl velmi aktivní v různých internetových fórech, k tématu internetových debat se upřela velká pozornost. Aftenposten, kde se Breivik s vervou zapojoval do debat pod různými články, se rozhodl vymazat všechny komentáře a diskuze z doby před 22. červnem 2011. Také uzavřel své on-line diskuzní fórum „Debattcentralen.“ A další média se připojila a přestala povolovat příspěvky anonymních uživatelů, začala redigovat komentáře pod články a některá jsou přes noc uzavřena. Vlastníci internetových médií i uživatelé/ky sociálních sítí se shodují v názoru, že anonymní příspěvatelé/ky bývají méně věcní, než ti, co se podepíší celým jménem. A empirické výzkumy tuto domněnku potvrzují (Santana 2013).

Většina z těch, co dosud promluvili o tom, jak byli vystaveni kyberobtěžování, jsou známé ženy, často političky, novinářky nebo komentátorky. Je zde řeč o hrubých urážkách, které obvykle souvisejí s genderem a mají násilný nebo sexuální tón. Předpokládá se, že cílem jsou především ženy muslimského původu, právě proto že jsou ženy a navíc muslimky. Představu o tom, kdo je nejvíce urážkám a obtěžování vystaven, podporují i existující výzkumy. Rozsáhlé kvantitativní výzkumy jednak ukazují, že ženy a příslušníci menšin nejsou uráženi o nic víc než muži a představitelé většiny, a jednak že urážky určené ženám a příslušníkům menšin míří častěji přímo na jejich osobu místo na názory (Enjolras a kol. 2014).

V současném norském diskurzu týkajícím se obtěžování a pronásledování na internetu zaujímá významné místo představa o tom, že ti, co v on-line diskusích urážejí, jsou muži bez vzdělání, kteří se navážejí do žen, které ho naopak mají hodně. Tento obrázek vytvořil spisovatel Torgrim Egenn v příloze VG 2. října 2011⁵. Často se těmto osobám říká trollové. Tento výraz pochází ze dvou různých slov. Anglické sloveso „to troll“ označuje rybářskou techniku a odkazuje na předhazování provokativních názorů, aby se na ně někdo chytil. Norské slovo troll označuje mytologické postavy z lidových pohádek. Trollové jsou bytosti podobné lidem, které jsou nebezpečné a hloupé zároveň a vystupují v roli antagonistů k hlavním hrdinům. Pojem internetový troll stojí tedy na představě, že ti, co na internetu urážejí a provokují, jsou hloupí, nebezpeční protivníci statečných bojovníků za svobodné vyjadřování názorů a věcnou debatu. Často se k boji proti kyberobtěžování či urážení a k distancování se od nich vyzývá formulkou „jen ať trollové na slunci puknou.“ I to je odkaz na lidovou slovesnost – trollové totiž nesnášejí denní světlo. Míní se tím tedy, že pokud si na trolly posvítíme, odhalíme je a argumentačně se jim postavíme, urážení a napadání přestane.

OBSAH VÝZKUMNÉ ZPRÁVY

V kapitole 2 představíme dosavadní výzkumy v této oblasti. Neměli jsme ambice udělat celkový přehled všech prací na toto téma, ale chtěli jsme popsat tři hlavní oblasti: 1) práce o kyberobtěžování, šikaně apod. ve vztahu ke svobodě projevu, 2) kyberšikanu mezi nezletilými a 3) kybernásilí a obtěžování⁶. V kapitole 3 popisujeme výběr metody, především získávání a selekci dotazovaných, způsoby analýzy a etické otázky. Kapitola 4 přináší krátký přehled norské legislativy a soudní praxe. Přinášíme krátký výčet legislativních úprav, které mohou být aplikovány na kyberobtěžování. Navíc představíme krátký přehled trestních oznámení z posledních let a výběr relevantních soudních rozhodnutí.

5 <http://www.vg.no/nyheter/meninger/kronikk-menn-som-hater-kvinner/a/10039602/>

6 Tato kapitola byla v českém překladu vypuštěna. Popisované práce jsou převážně v norštině a pro české publiku nejsou příliš relevantní. Jejich přehled je k dispozici v norské verzi zprávy (pozn. překl.).

V kapitole 5 popisujeme kontext a příčiny obtěžování, které naši respondenti/ky zažili/y. Mnozí z nich hovoří o urážkách, kterým se jim dostalo po té, co veřejně vyjádřili svůj názor. Vyjadřovali se třeba ke konfliktu na Středním východě, na téma feminismu a rovných příležitostí, nadváhy a vzhledu, sexuality a genderu, sexuální orientace a situace muslimů v Norsku. I jiné výzkumy ukazují, že toto jsou velmi ožehavá témata a naši respondenti/ky se shodovali/y, že ten, kdo se k nim vyjádří, jako by ostatním „mával před očima rudým hadrem.“ Jiní respondenti/ky popisovali/y své zkušenosti s kyberšikanou. Ve shodě s ostatními výzkumy o šikaně a obtěžování na internetu obecně potvrzovali, že nejčastější nadávkou bývá „homouš“ a že byli „trestáni“ za to, že blogují o každodenních událostech, což bývá považováno za „holčičí“. Další respondenti/ky hovoří o obtěžování, urážkách a výhrůžkách souvisejících s hraním on-line her nebo se zneužíváním fotek.

Tři z osmnácti respondentů/ek hovoří o kyberobtěžování v rámci kontrolujících a násilnických partnerských a rodinných vztahů. Popisují sledování prostřednictvím technologií a sociálních sítí, zneužívání účtů, výhrůžky a nadávky přes Facebook, esemesky a telefon, to vše jako součást manipulace, kontrolování, pronásledování, nadávek a psychického a fyzického násilí v osobním kontaktu. Díky technologiím, elektronické komunikaci a sociálním sítím mají násilníci k dispozici širší paletu kanálů a nástrojů. Jedna z respondentek mluví o pocitu, že není kam uniknout, když přitom nejde bez sociálních sítí a telefonu vlastně fungovat. Celkově tedy obsahují sebraná data široké spektrum zkušeností s kyberobtěžováním, k němuž dochází v celé řadě různých kontextů.

V kapitole 6 popisujeme detailněji, co vše je vnímáno jako obtěžování a urážení. Za prvé to jsou přímé i nepřímé hrozby, dále pak dotazování/é považují za útoky na svou osobu urážlivé komentáře týkající se pohlaví, postavy, sexuální orientace, barvy pleti a náboženství. Respondenti/ky uvádějí jako urážlivé a ohrožující také zneužívání fotek. A v neposlední řadě zdůrazňují mnozí dotázaní, že za velmi obtížné považují celkový objem a souběh všech více či méně negativních komentářů z různých kanálů.

V 7. kapitole popisujeme, jaké důsledky má kyberobtěžování podle respondentů/ek na jejich kvalitu života. Někteří jej vnímají jako nepříjemné, aniž by je ovšem v běžném životě zásadně omezovalo. Jiní ale uvádějí, že omezuje jejich aktivitu, svobodu projevu i volnost pohybu. Některým dokonce přináší závažné zdravotní problémy. O nejzávažnějších důsledcích hovoří ti, u nichž je kyberobtěžování součástí násilí ze strany blízkých osob.

V 8. kapitole sledujeme, jak se respondenti/ky dívají na ty, co na internetu ostatní urážejí a obtěžují, a jak vnímají sebe a svou roli, pokud jde o práci s médii a veřejnou debatu. Ukazujeme, že pro diskurz týkající se „kyberpronásledování“, veřejný i v podání našich respondentů/ek, je typické černo-bílé vidění, podle něž jsou kybertrollové hnusní zakomplexovaní mužští. Navzdory převládající představě konkrétní zkušenosti našich respondentů/ek těmto stereotypům úplně neodpovídají. Více z těch, kteří zažili obtěžování na internetu, sdělilo, že byli překvapeni, když zjistili, že autoři urážek a výhrůžek byli „obyčejní lidé,“ kteří tak úplně do zažité představy o trollech nezapadají. Mnozí také komentovali vlastní roli v on-line prostoru a přiznali, že někdy sami provokují a ne vždycky jsou zcela věcní. Situace ohledně kyberobtěžování je tedy v mnoha případech méně jednoznačná a černo-bílá, než bychom na základě všeobecných představ čekali.

V kapitole 9 popisujeme, jak se naši/e respondenti/ky staví ke kyberobtěžování, které zažili/y. Zjistili jsme, že využívají pět různých strategií: zaprvé konfrontaci buď formou polemiky nebo apelováním na svědomí trollů, když jim dávají otevřeně najevo, že se cítí dotčeni jejich komentáři. Druhou možností je, že se stáhnou. Někdy svůj blog smažou, přestanou se vyjadřovat na veřejnosti, stáhnou se z konkrétních fór nebo si více hlídají, co říkají a píšou. Třetí strategii označujeme jako blokování: uživatelé, kteří ostatní obtěžují, třeba na Facebooku, jsou zablokováni nebo je jim zakázán přístup k osobním informacím, např. na Zlatých stránkách. Čtvrtou strategií je vyhledání podpory: požádají třeba o radu kamarády a rodinu, kontaktují vlastníky příslušné on-line platformy nebo oficiální místa jako krizová centra či policii. Pátou strategií je změna přístupu. Je to nejčastější strategie

a jde o to, že dotyčný se snaží komentáře ignorovat, nepouštět si je k tělu a nemyslet na ně. Kapitola 10 přináší krátkou shrnující diskuzi o zjištěních našeho výzkumu. V poslední, jedenácté kapitole přinášíme návrhy opatření.

METODOLOGIE

Tato zpráva zachycuje zkušenosti s kyberobtěžováním v Norsku a je z velké části založena na osmnácti kvalitativních rozhovorech s muži a ženami rozličného věku. Zkoumali jsme jejich zkušenosti a vycházeli při tom primárně z toho, co sami/ky respondenti/ky vnímali/y jako obtěžující a urážlivé. Cílem tohoto výzkumu bylo získat systematické informace o tom, v jakých souvislostech se kyberobtěžování vyskytuje, jak ho prožívají jeho adresáti/ky, jak tyto situace zvládají a reflektují. Kvalitativní rozhovory byly tedy vhodnou metodou k dosažení tohoto cíle. Primárními daty je oněch osmnáct kvalitativních rozhovorů, ovšem doplnili jsme je také o některé relevantní statistiky z policejních zdrojů, o rozhovory s policejními experty, se zaměstnanci/kyněmi krizových center a s dalšími osobami, které byly v kontaktu s osobami vystavenými kyberobtěžování.

ZÍSKÁVÁNÍ RESPONDENTŮ

Našich osmnáct respondentů/ek jsme získali prostřednictvím inzerátu, osobních kontaktů a přímým oslovením některých konkrétních osob, které se na veřejnosti vyslovovali k našemu tématu. Výzva k zapojení do projektu byla nejprve zveřejněna na webových stránkách centra KUN, na Facebookové stránce „Netthets“ („kyberštvanice“), kterou jsme kvůli projektu založili, a na Twitteru. Dále jsme zaplatili malou částku za reklamu na Facebooku. Pár organizací, kolegů, přátel a známých nám potom pomohli výzvu šířit dál.

Ukázalo se, že získat respondenty/ky nebude nijak snadné. Získat našich osmnáct respondentů/ek nám trvalo přes tři měsíce. Relativně rychle jsme sice na facebookové stránce získali několik set „lajků“, ale zájemců/kyň ochotných poskytnout rozhovory se přihlásilo jen minimum. Většinou se nám ozvaly ženy s většinovým etnickým původem. Proto jsme se poté intenzivně zaměřili na získání mužských respondentů a reprezentantů etnických menšin. Naše snaha přinesla jisté výsledky.

Vzhledem k tomu, kolik prostoru se tématu poslední dobou věnovalo v médiích, a vzhledem k rozsahu, v jakém je téma zdokumentováno v dosavadních výzkumech (Enjolras a kol., 2014), jsme čekali, že získání respondentů bude mnohem snazší, než ve skutečnosti bylo. Nejsme si zcela jistí, čím to bylo. Možná tím, jak jsme zformulovali naši výzvu, a především zkušenostmi, které měli/y respondenti/ky mít:

Zažili jste pronásledování, výhrůžky nebo urážky na internetu nebo prostřednictvím mobilního telefonu? Právě s vámi bychom rádi mluvili! Chtěli bychom hovořit s muži i ženami, kteří zažili nějakou formu obtěžování během elektronické komunikace, třeba na Facebooku, v internetových seznamkách, v diskuzích pod on-line novinovými články nebo na mobilu. Mohlo se jednat třeba o hrozby, sexuální obtěžování, rasismus, stalking, urážlivé a ponižující komentáře, šíření vašich fotek nebo pomluv o vás, nebo že vám váš partner kontroluje e-maily (celé znění výzvy najdete v příloze).

Přestože jsme se snažili zformulovat výzvu poměrně široce, aby zahrnovala řadu více i méně závažných útoků, je možné, že se někteří domnívali, že jejich zážitky nebyly dostatečně závažné. Jedna ze zájemkyň zmínila, že si není jistá, jestli jsou její zkušenosti dost vážné, aby byly pro náš výzkum zajímavé. Dalším důvodem může být, že se mnohým o zážitcích s obtěžováním a urážením nechce mluvit. Ovšem řada z těch, co nás kontaktovali, naopak o celé věci mluvit chtěli jak kvůli sobě samým, tak proto, aby se problému dostalo pozornosti. Bylo také obtížné šířit výzvu cíleně, vzhledem k tomu, že jsme primárně hledali osoby všech věkových kategorií, původu i zkušeností. Žádné speciální kanály ani organizace se tedy nejevily relevantnější než jakékoli jiné.

VÝBĚR

Našich osmnáct respondentů/ek má velmi rozmanité spektrum zkušeností, pocitů a názorů na kyberobtěžování. Je mezi nimi 14 žen a 4 muži. 3 jsou zástupci/kyně etnických menšin. Většina respondentů/ek je ve věku mezi 25 a 45 let (10 osob). Čtyřem je méně než 25 let a čtyři jsou starší 45 let. Pět respondentů/ek jsou blogeři/rky, dva z nich mluvili o obtěžování při hraní on-line her, tři o fotomontážích či nepovoleném šíření fotek a tři byli vystaveni kyberobtěžování v rámci násilí ze strany blízkých osob. V ostatních případech zažili/y respondenti/ky obtěžování v souvislosti s veřejným vyjádřením svých názorů na Facebooku, v on-line novinách, na sociálních sítích či v jiných situacích.

Kromě jedné osoby není nikdo z respondentů/ek známým politikem, novinářem nebo komentátorem. S těmito skupinami už byly provedeny rozhovory v jiných studiích o kyberobtěžování v Norsku. Raději jsme si vybrali osoby, které byly méně exponované a spíše byly spojovány s konkrétním výrokem, činem nebo blogem nebo nebyly vůbec známé. Výběr respondentů/ek možná lépe než dosavadní kvalitativní studie odráží širokou rozmanitost norské populace.

PRŮBĚH ROZHOVORŮ

Většina rozhovorů se uskutečnila přes telefon nebo Skype, ale část proběhla osobně a jeden respondent odpovídal na otázky e-mailem. Před samotným rozhovorem dostali/y všichni respondenti/ky písemné i ústní informace o cíli projektu, anonymitě, dobrovolnosti a uchování osobních údajů. Rozhovory trvaly v rozmezí 40 minut až dvou hodin. Byly nahrávány a během nich byly pořizovány podrobné písemné poznámky. Rozhovory jsme si mezi sebe ve výzkumném týmu rozdělili: jeden z nás provedl 9, jeden 3 a jeden 6 rozhovorů.

Zvolili jsme otevřené, kvalitativní rozhovory, v nichž dostali/y respondenti/ky prostor vyprávět o tom, co zažili/y. Na základě jejich vyprávění jsme pokládali doplňující otázky. Instrukce k rozhovorům obsahovaly řadu témat, o nichž jsme se chtěli v rozhovorech dozvědět víc, například co považovali za obtěžující či urážlivé, do jaké míry, kdo je obtěžoval, prostřednictvím jakého média, jaké to pro ně mělo důsledky a jak na to reagovali. K tomu jsme navíc zaznamenali sociologické údaje jako pohlaví, věk, etnický původ a vzdělání.

ANALÝZA

Zvolili jsme přístup, který socioložka Karin Wideberg (2001) nazývá tematická kvalitativní analýza. Spočívá v tom, že se identifikuje téma napříč rozhovory a podle toho se porovnávají podobnosti i rozdíly ve zkušenostech, názorech a hodnocení respondentů/ek, kteří/ré kybernásilí zažili/y (Repstad 1998; Widerberg 2001). Tematická analýza se odvíjí od popsanych zkušeností. To znamená, že jsme téma a výzkumné otázky definovali na základě empirického materiálu. Další informace, které jsme získali v doplňujících rozhovorech, jsme při vlastní analýze příliš nepoužívali, ale pomohly nám sebranému materiálu lépe porozumět. Statistiky, které jsme získali od policie, jsou krátce představeny a interpretovány v kapitole 4.

V souvislost s výzkumným projektem „Skeiv på bygda“ (Queer na vsi, Eggebø a kol. 2015) jsme vyvinuli metodu vhodnou pro hromadnou analýzu sebraného materiálu z rozhovorů. Protože jsme s ní měli dobré zkušenosti, použili jsme ji i v tomto projektu. Prvním krokem analýzy je, že všichni, kdo rozhovory vedli, vypracovali jejich stručné shrnutí. Tak vznikly podklady pro celodenní workshop projektového týmu. Zde jsme si vzájemně představili své případy. Poté, co jsme společně všechny prošli, zaznamenali jsme jejich hlavní témata, linie sledované při analýze a obzvlášť zajímavé citáty. Následně jsme udělali přehled všech témat a sledovaných linií. V další diskuzi jsme se dopracovali k průběžnému rozřídění témat do osnovy s kapitolami a podtématy.

Potom jsme rozdělili citáty do odpovídajících kapitol a data jsme dále písemně analyzovali a interpretovali. Když byl první nástin hotov, znovu jsme práci společně prošli a zrevidovali jsme společně strukturu kapitol a průběžné analýzy. Domníváme se, že tato metoda kolektivní analýzy je velmi efektivní a zároveň seriózní. Tím, že materiál jako celek diskutujeme v rané fázi procesu analýzy společně, získáváme včas argumenty pro i proti jednotlivým interpretacím a můžeme se tak navzájem korigovat a dobrat se v diskuzi k jednotné interpretaci původních podkladů.

SILNÉ A SLABÉ STRÁNKY ZVOLENÉ METODY

Předností tohoto výzkumného projektu je analýza rozdílů a podobností mezi různými formami kyberobtěžování, které byly dosud studovány odděleně. Věnovali jsme se tématu jak v souvislosti s veřejným vyjádřením názoru, v násilnických vztazích s blízkými osobami, tak kyberšikaně nezletilých. Tímto způsobem jsme mohli popsat podobnosti i zásadní rozdíly podle toho, v jakém kontextu ke kyberobtěžování dochází. Projekt zároveň ukázal, že k obtěžování na internetu nedochází jen v souvislosti s veřejným vyjádřením názoru, jak by se mohlo na základě norské veřejné debaty zdát. Dá se ovšem namítnout, že zaměření studie, která se zabývá jak zkušenostmi s hrubým násilím ze strany blízkých, tak s rasistickými komentáři na internetu, je příliš široké.

Jistým oříškem v tomto projektu byla i samotná definice a operacionalizace. Jak jsme popsali v úvodu a teoretické kapitole, v dosavadní odborné literatuře postrádáme shodu ohledně termínů a definic v souvislosti s kyberobtěžováním. V tomto projektu jsme se snažili zvolit vhodnou operacionalizaci a termíny, které by zkoumaný fenomén zachytily co nejpřesněji a nejkonsistentněji. Jsme přesvědčeni, že termín kyberobtěžování v sobě zahrnuje různé podoby násilí a urážlivých projevů od šikany a výroků z nenávisti po stalking, zneužití osobních fotografií a osobních informací.

Projekt se zaměřuje na vlastní líčení respondentů/ek, jak a v jakém rozsahu pronásledování popisovali/y. Kdybychom provedli textovou analýzu vybraných internetových debat, získali bychom více informací o řečnických strategiích a dokázali bychom rozčlenit do kategorií různé typy urážlivých a nenávistných výroků. Mohli bychom tak získat lepší představu o závažnosti a rozsahu těchto projevů, a tím se také dozvědět více o osobách, které se urážlivě vyjadřují. Bylo by také přínosné provést rozhovory s těmi, co ostatní v on-line prostoru obtěžují a urážejí a ze začátku projektu jsme zvažovali, že bychom tento typ dat shromáždili. Ale vzhledem k cíli projektu a jeho časovému omezení jsme se rozhodli zaměřit jen na kvalitativní rozhovory s osobami vystavenými kyberobtěžováním.

Vzhledem k tomu, že toto je společný projekt české a norské organizace, chtěli jsme, aby výzkum i analýza měly zřetelně komparativní charakter. Přestože jsme společně diskutovali o operacionalizaci, výběru respondentů/ek a instrukcích k vedení pohovorů, jedná se přece jen spíše o dva paralelní výzkumné projekty. Obě analýzy a písemné prezentace proběhly nezávisle a odborná spolupráce během celého procesu měla své limity. Bylo to způsobeno řadou praktických důvodů, například odlišnými harmonogramy a různými jazyky rozhovorů i jejich zpracováním. Neměli jsme ani prostředky na překlady všech materiálů, společných analytických workshopů či odborných diskuzí.

ETICKÉ OTÁZKY

Projekt schválil Norský úřad na ochranu dat v sociologických výzkumech (Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste, NSD). Všichni/všechny respondenti/ky byli/y informováni/y písemně i ústně o projektu, že probíhá ve spolupráci s českým partnerem, že účast v něm je dobrovolná a jakým způsobem budou získaná data

zpracována a uchována. Ve zprávě jsme dali respondentům/kám fiktivní jména.

Anonymita respondentů/ek představovala pravděpodobně největší etickou výzvu celého projektu. Velká část respondentů/ek hovořila o zkušenostech s kyberobtěžováním v důsledku jejich veřejného vystoupení. Některé informace ohledně kontextu by v mnoha případech umožnily snadnou identifikaci respondenta/ky, protože se jejich výroků nebo činů dostalo značné mediální pozornosti a dalo se očekávat, že byly veřejně známé nebo snadno dohledatelné. Proto jsme byli často nuceni zveřejnit jen omezené informace o tom, co bylo řečeno, napsáno nebo učiněno a v jakém médiu. Kvůli tomu jsme některé formulace a výrazy našich respondentů/ek prohledávali na Googlu, abychom se ujistili, že námi zveřejněné informace nemohou vést ke snadné identifikaci respondentů/ek. Příběhy o násilí ze strany blízkých jsou možná citlivější než ty o zapojení do veřejné výměny názorů, je ale při tom jednodušší zachovat anonymitu jejich aktérů, protože neodkazují na známé polemiky či události. Anonymitu jsme mohli lépe zajistit i díky analýze témat a ne jednotlivých případů. V některých případech jsme se nakonec rozhodli pro zvýšení anonymity některé detaily o respondentech/kách pozměnit, pokud to podstatně neovlivnilo samotný obsah.

LEGISLATIVA A SOUDY

Výrok, který může někoho urazit, nemusí být nutně v rozporu se zákonem. Není vždy snadné stanovit přesnou hranici mezi výroky, které jsou nezákonné, a výroky, které jsou sice urážlivé, ale podle zákona v pořádku (Bouiri 2012; Hansen 2013; Staksrud a kol. 2014). Vychází se z toho, že na ústní i písemné výroky se vztahuje ústavou daná svoboda projevu (Ústava § 100). Přestože je svoboda projevu zakotvena v Ústavě, existuje řada zákonů, které určují zákonné podmínky tak, aby byly veřejné výroky legální. Urážka na cti, porušení práva na ochranu soukromí nebo nenávistné výroky patří mezi výroky, které jsou klasifikovány jako trestné. Na výhrůžky a nezákonné výroky šířené na internetu nebo prostřednictvím elektronické komunikace se vztahují stejné zákony jako na výroky v osobním kontaktu nebo prostřednictvím tištěných médií.

Kyberobtěžování, o němž hovoří naši/e respondenti/ky, zahrnuje jak nezákonné a trestné případy, tak případy obtěžování, na které by se nakonec trestní zákoník nevztahoval. Přestože se v tomto projektu nezaměřujeme na to, co je, nebo není trestné, je legislativní rámec důležitou součástí národního kontextu. V této kapitole proto přehledně shrneme, jaké zákony může kyberobtěžování porušovat. Podíváme se na ustanovení trestního zákona i občanské antidiskriminační legislativy. Na závěr uvedeme přehled relevantních statistik trestních oznámení na policii a ukážeme několik soudních případů souvisejících s kyberobtěžováním.

TRESTNÍ ZÁKONÍK

Nyní následuje krátký přehled ustanovení trestního zákona, který se vztahuje na kyberobtěžování (přehled vychází z trestního zákoníku z roku 1902, webových stránek slettme.no – „smaž mě“ a bodu 1.5 zprávy Úřadu pro rovné příležitosti). Nový trestní zákoník (z roku 2005) vstoupil v platnost 1. 10. 2015, ale my zde odkazujeme k zákoníku z roku 1902, který platil v době, kdy náš výzkum probíhal.

URÁŽKA NA CTI (§ 246-254)

Urazit čest někoho jiného je trestné: „Ten, kdo svými slovy či skutky jedná tak, aby poškodil dobré jméno a pověst někoho jiného, nebo ho vystavil projevům nenávisti, pohrdání nebo ohrožil jeho postavení či důvěru nutnou pro vykonávání obživy.“ V převážné většině se urážky na cti vztahují na nepravdivé výroky, ale spadají sem i nadávky, u nichž nemá smysl zkoumat, zda jsou, či nejsou založené na pravdě.

PORUŠENÍ PRÁVA NA OCHRANU SOUKROMÍ (§390)

Trestní odpovědnost se vztahuje na „zveřejňování informací o osobních nebo rodinných poměrech“ nebo na „porušování práva na ochranu soukromí druhé osoby zastrašováním či obtěžováním a jiným bezohledným chováním.“

VÝHRŮŽKY (§ 227)

Vyhrožovat je trestným činem, který může vést k trestu odnětí svobody delšímu šesti měsíců, v případě, že má výhrůžka vzbudit vážné obavy.

VÝROKY Z NENÁVISTI (§135 A)

Je trestné šířit diskriminující nebo nenávistné výroky. Zákon definuje výrok z nenávisti jako vyhrožování nebo urážení, podněcování k nenávisti, pronásledování nebo pohrdání na základě barvy pleti, národnosti, etnického původu, náboženského vyznání nebo přesvědčení, sexuální orientace či životního stylu nebo zdravotního postižení. Paragraf tedy zahrnuje všechny diskriminační důvody s výjimkou pohlaví a genderové identity.

POHLAVNÍ ZNEUŽITÍ DĚTÍ A MLADISTVÝCH (§ 204A A 201A)

Je zakázáno šířit popisy se sexuální tematikou nebo zobrazení sexuálního zneužívání dětí a osob mladších 18 let. Je také zakázáno domlouvat si schůzky s dětmi s úmyslem je sexuálně zneužít.

ZNEUŽITÍ IDENTITY A FALŠOVÁNÍ DOKUMENTŮ (§§ 190 A, 182, 185)

Je trestné používat identitu druhé osoby nebo falšovat její podpis za účelem získání přístupu k jejím dokumentům. Tyto paragrafy se vztahují například na založení falešného facebookového profilu pod cizím jménem nebo k neoprávněnému získání přístupu k profilu jiné osoby.

ANTIDISKRIMINAČNÍ PRÁVNÍ RÁMEC

Antidiskriminační právní rámec tvoří zákon o rovných příležitostech, antidiskriminační zákon o etnickém původu, o sexuální orientaci a zákon o rovném přístupu⁷. Tyto zákony chrání před slovním obtěžováním druhých na základě pohlaví, zdravotního postižení, etnického původu (včetně národnostního původu, barvy pleti, původu a jazyku), věku, sexuální orientace, genderové identity a projevů. Obtěžováním se myslí skutky, přehlížení nebo výroky, které působí nebo mají působit urážlivě, nepřátelsky, přezíravě, zastrašují nebo ponižují. Tato ochranná ustanovení jsou upravena § 8 antidiskriminačního zákona, § 8 antidiskriminačního zákona o sexuální orientaci, § 8 zákona o rovném přístupu z roku 2013, § 9 antidiskriminačního zákona o etnickém původu. Úřad pro rovné příležitosti a diskriminaci a Rada pro rovné příležitosti a diskriminaci prosazují antidiskriminační legislativu, ale nemají pravomoc přiznávat postiženým náhradu. Oběti obtěžování mohou získat odškodnění, pokud se obrátí na soud.

TRESTNÍ OZNÁMENÍ

Stávající policejní registr trestních případů (STRASAK) nabízí jen omezené možnosti, jak zadávat trestní oznámení a trestné činy podle toho, zda proběhly přes internet. U některých kategorií v registru se nicméně přece jen uvádí, zda se oznámení týká činů provedených přes internet nebo mobil. V souvislosti s tímto projektem jsme byli v kontaktu s Policejním ředitelstvím a tam nám poskytli následující přehled o oznámených porušeních zákona:

	2012	2013	2014
Urážlivé a nepřístojné chování on-line či přes mobilní sítě	204	274	320
Diskriminace přes internet a mobilní sítě	5	1	4
Pornografie na internetu	63	155	82
Urážky na cti prostřednictvím počítačů a mobilních sítí	155	233	235
Šíření prezentace hrubého násilí přes internet a mobilní sítě	0	0	0
Celkem	427	663	641

⁷ V roce 2015 představilo ministerstvo pro děti, rovnost a inkluzi návrh na jednotný antidiskriminační zákoník.

Zdroj: Policejní ředitelství, STRASAK, JUS065.

Jak vyplývá z této tabulky, je v těchto kategoriích registrováno jen velmi málo trestních oznámení. Kybervýhrůžky a urážky totiž spadají pod různé kategorie trestních činů, například vyhrožování, trestné činy z nenávisti (hate crime) nebo urážky na cti. V roce 2012 bylo registrováno 216 trestních oznámení na zločiny z nenávisti, ale 70 % z nich byly násilné činy (Hansen 2013). V policejním komentáři ke statistikám z tohoto registru za rok 2014 (Policejní ředitelství 2015) se uvádí počet trestních oznámení týkajících se vyhrožování nožem nebo střelnou zbraní. Počet trestních oznámení urážek na cti, porušení práva na ochranu soukromí a krádeží identity se v této zprávě neuvádějí. V roce 2014 bylo podáno 3075 oznámení případů násilí v rodině. Na základě předchozích výzkumů, rozhovorů se zástupci policie a krizových center a našich respondentů/ek je pravděpodobné, že součástí některých z těchto případů je i kyberobtěžování. Je ovšem nemožné určit, v jak velké části z nich. Můžeme nicméně konstatovat, že na základě existujících statistik je velmi nelehké utvořit si komplexní představu o počtu trestních oznámení týkajících se kyberobtěžování.

SOUDNÍ PRAXE

Existuje jen omezené množství soudních judikátů týkajících se kyberobtěžování. Projektový tým našel ve veřejném archivu soudních případů Lovdata několik rozsudků, které řešily nějakou formu kyberobtěžování. Hledali jsme výrazy jako on-line pronásledování (1 výsledek), výroky na internetu (4 výsledky), textová zpráva (24 výsledků), kyberobtěžování (4 výsledky), obtěžování (49 výsledků), Facebook (28 výsledků), šíření fotografií (12 výsledků) a kombinace výrazů jako výhrůžky internet (15 výsledků), obtěžovat internet (4 výsledky). Zde se blíže podíváme na několik případů, které se k našemu tématu vztahují.

Při zadání výrazů „kyberpronásledování“, „Facebook“ a „výroky na internetu“ se vyjímají dva případy, v nichž se jedná o obsah výroků zveřejněných na blozích a dalších sociálních sítích. Rozhodnutí LG-2015-38856 se týká zveřejnění dokumentů a názorů ohledně mentálního zdraví žalobce, které soud vyhodnotil jako soukromé, a proto měly být před zveřejněním chráněny. Protistrana tvrdí, že se na případ vztahuje § 100 Ústavy a čl. 10 Evropské úmluvy o lidských právech o svobodě projevu, ale soud dospěl k názoru, že „stěžovatel není veřejnou osobou, a obsah zveřejněných dokumentů proto nemůže být považován za příspěvek do veřejné debaty ve veřejném zájmu.“ Soud shledal, že prohlášení žalovaného, který odmítá vinu z důvodu provokace (viz Trestní zákoník, § 250) nebo správnosti (§ 249) neplatí v případě provokace a porušení soukromí v této podobě. Ani to, že žalující strana sama zveřejnila stejné nebo obdobné dokumenty není důvodem ke zproštění žaloby. Obdobnou situaci najdeme v případě LB-2015-65963. Tento případ se týkal „dvou osob, které se dlouhodobě vzájemně urážely, obtěžovaly a pronásledovaly na internetu a které i nadále pokračují ve výměně negativních komentářů, kdykoli se naskytne příležitost (...)“. Soud neřešil, zda byly výroky protiprávní, protože případ byl řešen prostřednictvím zákona o mediaci a řízení v občanskoprávních sporech.

LB-2014-176341-2 je případ žaloby o náhradu škody, kdy původní rozsudek okresního soudu mj. shledal příspěvky osvobozené strany na různých blogových fórech sice za nevhodné, nicméně neshledal, že by „naplňovaly podstatu bezohledného chování podle § 390 a) trestního zákona.“ Zmiňuje se zde také, že „žalující strana mohla sama omezit své příspěvky a chránit tak své soukromí, kdyby přestala přispívat k diskusi formou blogových příspěvků, esemesek a e-mailových kontaktů [sic].“ Při posuzování náhrady bylo vzato v potaz jako polehčující okolnost to, že příspěvky na blogu byly po čase smazány, takže měly „časově i prostorově omezený negativní dopad.“

V jiných případech figuruje Facebook, další sociální sítě a speciálně telefony v rámci případů násilí mezi blízkými lidmi. Týká se to především porušení policejního zákazu styku formou nedovolené elektronické komunikace, ale také manipulativního a kontrolujícího chování mezi blízkými, které je trestné podle §219 bodu 2 (tr.z.) o omezování osobní svobody (LB-2014-199831). Zdůrazňuje se zde, že kontrolování mobilního telefonu, textových zpráv a sociálních sítí naplňuje definici kontrolujícího a násilného chování. Další příklad nacházíme v LB-2014-188063. V tomto případě shledal odvolací soud, že „textové zprávy, které představují porušení zákazu styku, neobsahují žádné hrozby, ale soustavně vyjadřují citové rozrušení, výtky vůči poškozenému, nespokojenost se zákazem styku [...]. Podle názoru odvolacího soudu je významný rozdíl mezi skutečným kontaktováním poškozeného a zasílání textových zpráv podobného charakteru.“

Paralely a zároveň podle soudu i mnohem vážnější situaci nalezneme v případě LH-2014-157173. Týká se totiž výhrůžek smrti (posílaných v textových zprávách), fyzického násilí a nakonec i porušení policejního zákazu styku. Nalezneme zde podrobnější přehled o jednotlivých situacích, kdy došlo k porušení zákazu styku, a také data a počty textových zpráv, které obžalovaný zasílal své bývalé životní partnerce. Konkrétní výhrůžky jsou posuzovány podle §227 trestního zákoníku a byl navržen trest v nejnižší kategorii, protože obžalovaný *slovem či skutkem hrozil jednáním, které je trestné a může být potrestáno odnětím svobody delším než šest měsíců, protože výhrůžky měly vyvolat oprávněnou obavu*. Textové zprávy zasílány po uložení zákazu styku uvaleném na základě § 342 1. c) trestního zákona, protože představovaly porušení zákazu podle § 222 a) a b) trestního řádu. Kromě zasílání textových zpráv, obžalovaný poškozené telefonoval, posílal jí dopisy a byl za ní na pracovišti. Odvolací soud odůvodňuje výměru trestu tím, že „výhrůžky smrti se normálně trestají kratším nepodmíněným odnětím svobody, viz Rt-2008-401, odstavec 11. Ovšem opakované porušení zákazu vstupu do obydlí, kdy důvodem pro tento zákaz jsou výhrůžky a násilí, se trestá přísněji, viz Rt-2015-34. Zdůrazňuje se zde také, že přihoršující okolností bylo, že tento stav trval dlouho, a především kvůli výhrůžkám a porušení zákazu styku se obžalovaný odsuzuje k trestu odnětí svobody na 90 dní, z toho 45 nepodmíněně. Poškozené byl také přiznán nárok na náhradu škody ve výši 20 000 norských korun. Tyto případy ilustrují, že pokud dochází ke kyberobtěžování v rámci násilí mezi partnery, soud ho považuje za podstatnou a závažnou část případu.

SHRNUTÍ

Kyberobtěžování může být trestáno na základě trestního zákona, který zakazuje urážky na cti, porušování soukromí, výhrůžky, trestnou činnost z nenávisti, ohrožení identity a falšování dokumentů. Na kyberobtěžování se také vztahuje antidiskriminační zákon zakazující obtěžování. V neposlední řadě se kyberobtěžování objevuje jako součást projevů násilí a obtěžování v případech násilí mezi rodinnými příslušníky. Kategorie stanovené v policejní databázi trestních případů (STRASAK) neumožňují získat snadný přehled o počtu trestních oznámení souvisejících s kyberobtěžováním. I soudní praxe zahrnující kyberobtěžování je omezená.

V JAKÝCH SOUVISLOSTECH DOCHÁZÍ KE KYBEROBTĚŽOVÁNÍ?

Respondenti a respondentky, kteří se zapojili do našeho projektu, nejsou většinou nijak známé osoby, novináři nebo komentátoři společenského dění. Jsou to lidé, kteří využívají internet a sociální sítě v běžném životě jako ostatní obyčejní Norové. V této kapitole popíšeme, v jakých situacích se respondenti/ky setkali/y s kyberobtěžováním. Mnohým z nich se dostalo urážlivých reakcí po té, co se veřejně vyjádřili k nějakému tématu a zviditelnili se tím. Další respondenti/ky hovořili/y o šikaně na internetu a jiná skupina popisovala zkušenosti s urážkami, výhrůžkami a pronásledováním prostřednictvím elektronické komunikace od současných nebo předchozích partnerů. V takových případech za kyberurážkami stojí manipulace, násilí ve vztahu nebo jeho rozpad a ne vyjádření názoru respondentů/ek ve veřejném prostoru. Celkově tedy sebraná data obsahují široké spektrum zkušeností s kyberobtěžováním v řadě různých situací.

VYJÁDŘENÍ NÁZORU

Přestože naši/e respondenti/ky nejsou známé osobnosti veřejných debat, většina z nich se do nějaké debaty v jakési formě zapojila. V reakci na jejich aktivitu, například organizaci politického happeningu, příspěvku do novin, příspěvku na blogu či účasti v televizním nebo rozhlasovém pořadu se jim dostalo jisté pozornosti. Urážky v kyberprostoru tedy přišly v důsledku vyjádření jejich názoru na veřejnosti. Rozsah a závažnost urážek podle všeho závisí na míře zviditelnění a tématu, který respondenti/ky komentovali/y.

Stejně jako v předchozích výzkumech jsme i my zjistili, že některá témata vedou k urážkám a obtěžování častěji než jiná. Respondenti/ky popisují urážky, kterých se jim dostalo po té, co se vyjádřili/y k otázkám feminismu a rovných příležitostí, nadváhy, sexuality, sexuální orientace, islámu a konfliktu mezi Palestinou a Izraelem. Více z nich konstatovalo, že pokud se člověk k těmto tématům vyjadřuje, musí s on-line obtěžováním počítat. Neboli slovy jednoho z účastníků projektu: „Klidně vám dám seznam dvaceti věcí. Když je řeknu, spustí se nadávky,“ (rozhovor 9).

Kaisa je žena a je jí něco přes dvacet let. Kyberobtěžování zažila po té, co se na Facebooku vyjádřila ke konfliktu mezi Izraelem a Palestinou. Je si vědoma toho, že je to v mnoha ohledech kontroverzní otázka: „Je to vznětlivé a složité téma k diskuzi, i v rodinném kruhu,“ (rozhovor 3). Z Kaisiného vyprávění vyplývá, že obtěžování je důsledkem především toho, jak ožehavé téma izraelsko-palestinský konflikt je. I když ji označují za „antižidovskou čarodějnici,“ vyjadřuje to především výbušný potenciál tématu spíš, než že by urážka byla namířena přímo proti ní jako konkrétní osobě. I další respondenti/ky zažili/y, že pokud se vyjádří ke konfliktu na středním východě, je velmi pravděpodobné, že se na ně sesypou urážky od jejich názorových oponentů. Říct svůj názor, „to je jako mávat býkům před očima rudým praporem,“ (rozhovor 12).

Trond je muž těsně před třicítkou, který své názory aktivně vyjadřuje prostřednictvím Twitteru, blogu a napsal již několik komentářů a příspěvků do novin. Sdělil nám, že už se mu dostalo řady negativních, ale i pozitivních ohlasů na jeho příspěvky i osobu. Dostal i komentáře, které ho urážely. Po té, co napsal do novin článek, z něž vyplynulo, že je homosexuál, reagovali čtenáři urážkami cílenými na jeho sexuální orientaci. Přestože některé reakce na jeho názory mohou být poměrně zraňující, Trond zmiňuje jako urážlivé především ty, které míří právě na jeho sexuální orientaci.

Několik respondentek se hlásí k feministickým názorům a za to byly v kyberprostoru obtěžovány. Sigrid je mladá náctiletá žena, která v novinových příspěvcích i na debatních fórech píše o rovných příležitostech a feminismu. Vnímá feminismus jako kontroverzní téma, kterým se mnozí nechají vyprovokovat a dostává tak

věcné reakce, ale i nadávky a výhrůžky. Podobně jako Kaisa podle všeho vnímá obtěžování jako reakci na politické problémy, kterými se zabývá a k nimž se vyjadřuje. Feminismus je podle ní oblast, která z definice vyvolává řadu negativních ohlasů.

I Tuva, čtyřicetiletá respondentka, líčí své zážitky s tím, jaké to je se veřejně profilovat jako feministka. Dlouhodobě se zabývá feministickou kritikou umění, ale nikdy jí kvůli tomu nikdo v kyberprostoru neobtěžoval: „Nikdy nikdo nenapsal nic o starých, puritánských feministkách, jako si lidé často stěžují,“ (rozhovor 6). V jednom případě ale zažila „masivní šikanu“, jak to sama charakterizovala. Stalo se to po té, co napsala komentář na jednu oficiální facebookovou stránku. V příspěvku kritizovala, jak se jedna známá osobnost vyjádřila přezíravě a se sexuálním nádechem o vzhledu jiné osoby:

Už jsem zažila kritiku, ale nikdy ne takhle masivní šikanu [...]. Vůbec jsem na to nebyla připravená. Mělo to hodně sexuální vyznění (rozhovor 6).

Sama Tuva říká, jak byla překvapená množstvím i tónem reakcí. Zamýšlí se nad tím, proč právě tento příspěvek vyvolal tolik urážlivých komentářů. „Měla jsem pocit, že to spustil sexuální žargon. To znamená, že téma sexuality je silným spouštěčem sexuálně agresivní mluvy,“ (rozhovor 6). Tuva se domnívá, že sexuální vnímání žen podle všeho podněcuje a legitimizuje urážky a obtěžování se sexuálním vyzněním. Facebooková stránka, kam napsala svou kritiku, má navíc hodně členů, takže si ji hodně lidí přečetlo. Tuva si tedy rozsah smršťe nadávek a urážek vysvětluje použitím sexuálního žargonu a mírou sledovanosti příspěvku. Zároveň upozorňuje, že je na tom celém něco nekontrolovatelného a nepředvídatelného, vzhledem k tomu, že se už dříve o genderových stereotypch vyjadřovala na fórech, která měla podobný dosah, ale takovou reakci to nikdy nevyvolalo.

Aisha je náctiletá dívka, která se aktivně zapojuje do veřejné diskuze. Píše o tom, jaké to je být muslimkou v Norsku, o vztahu většinové společnosti k muslimům. Zažila kyberobtěžování kvůli vyjádření svých názorů, především po té, co se o ní mluvilo v celostátních médiích. „Po tom jsem [to] registrovala víc. Dostávala jsem drsnější zpětnou vazbu,“ (rozhovor 14), líčí Aisha a přičítá zvýšený počet urážlivých komentářů většímu zviditelnění na veřejnosti. Urážlivé, hanlivé a výhrůžné poznámky dostává z různých stran. Prorok Omah a ostatní z extremistických muslimských kruhů ji nadává do nevěřících a jsou přesvědčení, že jako dívka by měla sedět doma a „držet hubu.“ Osoby spojené například s organizací Human Right Service, křesťanskými demokraty a proizraelskými organizacemi ji zase obviňují, že podporuje dohodnuté sňatky a měla by „vypadnout“ ze země.

Pět z našich respondentů/ek píše blogy a urážlivé a hanlivé komentáře dostávají právě v souvislosti s nimi. Cecilie bloguje na téma postavy, nadváhy a sebevědomí. Zažila značné množství často velmi hrubých urážek mířících na její postavu, vzhled a image, a to jak v elektronické formě, tak v přímém kontaktu. Občas její blog čte opravdu velké množství lidí a už dostala hodně negativních reakcí. Jako příklad uvádí, že některé posty měly až 700 komentářů. Neustále se mezi nimi opakuje názor, že by se měla za svou nadváhu stydět:

Nezapadám do představy, jakou mají ostatní o tlustých lidech. Měla by ses přece stydět! Ale stud mi k ničemu není. Lidi dráždí, že nechci být ve škatulce, ve které by mě nejraději viděli (rozhovor 1).

Spoustu urážlivých komentářů, ale i pozitivních reakcí přišlo především po té, co vyjádřila své názory v celostátních médiích. Kromě blogu je Cecilie aktivní na řadě sociálních sítí jako na Facebooku, Instagramu, Youtubu a v on-line seznamkách. Zamýšlí se nad tím, že má image, která působí provokativně: „Objevují se vyzývavě oblečená, abych provokovala. A lidi se vyprovokovat nechají,“ (rozhovor 1). Cecilie říká, že jejím projektem je zviditelnit a ukázat hrdost na postavu, která nenaplníje společenské požadavky na disciplinovanost. Ví, že to mnohé provokuje, a sama o to vlastně i usiluje.

Obtěžování, které Cecilie tedy zažívá, přichází především jako důsledek jejího veřejného působení a vyjadřování svých názorů. Souvisí také s tématem postavy a tloušťky. V porovnání s ostatními respondenty/kami je rozsah a závažnost obtěžování, které Cecilie zažívá, mnohem větší. Může to být jak tematikou, ke které se vyjadřuje, mírou zviditelnění v celé řadě médií, ale i její image. Jiné výzkumy navíc ukazují, že ženy s nadváhou obecně zažívají vysokou míru stigmatizace, přehlížení a urážlivých poznámek (Groven a kol. 2010). To ukazuje, že porušení současného ideálu štíhlé postavy může být tématem, které ve velké míře vede k obtěžování, a že mnozí očividně považují i hrubé nadávky za legitimní reakci na něčí nadměrnou postavu.

Monica je také bloggerka a píše o tématech jako rasismus, genderová diskriminace, rovné příležitosti a náboženství. Má pocit, že to jsou třaskavá témata a počítala s tím, že bude kvůli svému blogu dostávat urážlivé komentáře: „Mám blog, kde se vyjadřuju ke společenským tématům,

a počítala jsem s tím, že to přinese urážky, výhrůžky a pronásledování,“ (rozhovor 18). Kyberobtěžování zažila jednou, když si vzala na mušku pravicový extremismus. Nejhorší komentáře se ovšem nevztahovaly přímo k samotnému příspěvku, ale narážely na to, že její přítel je černoch.

Zasloužím si prý smrt, protože chodím s černochem. Napsal mi: „I hope you die violently, you dark whore.“ Vrátil se ještě za pár hodin a nadával dál, (rozhovor 18).

Urážky, které Monice na blogu píší, mají sexuální a rasistický charakter. Monica zdůrazňuje, že on-line zažila takovéto komentáře jen v tomto případě. Na ulici se jí to ale děje často: „Když si s přítelem vyjdeme, běžně se na nás bílí muži dívají hodně nevraživě. Jednou na nás volali: „Nemůžeš být s hnusným negrem,““ (rozhovor 18). Zatímco většina respondentů/ek zažila, že na internetu urážejí lidé snadněji než na ulici, má Monica mnohem více zkušeností s nadávkami v osobním kontaktu než přes sociální sítě.

KYBERŠIKANA

Andrej a Roger jsou oba náctiletí blogeři. Oba používají výraz „šikana“ jak v souvislosti s vlastními zážitky, tak i v případech, že mluví o naší problematice mezi mladými obecně. Andrej bloguje o každodenním životě, nárocích na zevnějšek a o módě a kvůli svému blogu dostává urážlivé komentáře. Říká k tomu: „‘Máš blog, tak seš teplej,’ to jsem slyšel ve škole často,“ (rozhovor 13). Roger sám sebe vnímá jako někoho, kdo bloguje o klíčících tématech. Píše o běžném životě, svojí holce a muzice. Stejně jako Andrej dostává v souvislosti s blogem negativní reakce. Stalo se mu třeba, že mu někdo zavolał uprostřed noci a ptal se ho, proč se nezabije, že prý si nezaslouží žít. Rogerovi se stává, že urážky naráží na gender:

Kluci, co blogují, a holky, co mají „růžové“ blogy, si užijou nejvíc. Chlapci, kteří píšou o sportu, moc šikany nezažijou. Když někdo označí blog nějaké holky za „růžový“, automaticky jí lidé začnou nadávat. Hlavně ostatní holky. Považují je za hloupé (rozhovor 10).

Rogerovi se stává, že lidé vnímají témata a interprety, o kterých píše, jako „holčičí.“ Chlapci, kteří blogují o každodenním životě, nárocích na zevnějšek, módě, holkách a hudbě navíc podle ostatních porušují převládající genderové stereotypy. Roger i Andrej se pohybují v oblasti digitálních médií, která je určená dívkám, a platí za to urážlivými poznámkami. To ukazuje, nakolik kyberobtěžování souvisí s genderem. Urážky se týkají feminity, ale rozhodně to neznamená, že jsou určené výhradně dívkám.

Během celého rozhovoru popisoval Andrej mnoho příběhů o šikaně z vlastní zkušenosti, ze svého okolí i ze zbytku světa. Vyprávěl o kamarádce, která kvůli komentářům od ostatních, přestala jíst, až skončila v nemocnici, a ještě dodnes slýchává, že je tlustá, i když to není pravda. Tato dívka dostávala veškeré komentáře

přes internet. Vypráví o dalších mladých lidech v Evropě, kteří spáchali sebevraždu. Považuje to za negativní trend v užívání internetu mezi mladými:

Je úplně šílený, jaký jsou dnešní mladí lidé. Ať děláš, co děláš, je to špatně. Když ti jde škola, jsi šprt. Když máš normální známky, jsi hloupej. Když máš hodně kamarádů na chatu nebo se kamarádíš s hodně holkama přes net, jsi player. Holka, která se baví s hodně klukama, je kurva. Doufám, že to jednou skončí, ale nevím, co by měl člověk udělat, aby to zastavil. A že toho na některý bylo tak strašně moc, že se kvůli tomu zabili, to je prostě nechutně tragický (rozhovor 13).

Podle Andreje je místem, kde se hodně uráží, on-line fórum Ask. I on sám tam dostal hodně urážlivých a výhrůžných komentářů, například: „Jestli se sám nezabiju, udělá to někdo jiný. [...] Nikdo tě nechce,‘ ,nejsi normální,‘ ,nikdo o tebe nestojí,“ (rozhovor 13). Podle Andreje většinu urážek nijak nevyprovokoval. Vysvětluje to mj. tím, že na Asku je možné si zřídit anonymní účet. Dále tvrdí, že by spočítal na prstech jedné ruky ty, co nikdy kyberšikanu nezažili. Jejich společným jmenovatelem je nízká aktivita na sociálních sítích. Sám nezná nikoho, kdo by v dnešní době šikanoval druhé v osobním kontaktu, protože na internetu to je zkrátka mnohem jednodušší a méně riskantní.

NÁSILÍ MEZI BLÍZKÝMI OSOBAMI

V případě tří respondentů, resp. respondentek, které zažily kyberobtěžování jako součást násilí mezi blízkými, nesouvisející obtěžování nijak s vyjádřením názorů či zviditelněním se na veřejnosti. U nich se jedná o partnery/bývalé partnery, kteří nad nimi chtějí mít kontrolu. Technologie a prostředky elektronické komunikace jsou jen jednou součástí obtěžování, manipulace a násilí, k nimž dochází i v dalších oblastech. Zeinab vypráví, jak nad ní její bývalý manžel chtěl mít kontrolu a dohled, a proto si zajistil přístup k jejím osobním internetovým stránkám:

Chtěl kontrolovat moje webové stránky. [...] Mění hesla na mých webových stránkách. V sobotu jsem zjistila, že někdo mým jménem objednal Whatsapp. [...] Získal také heslo k mé stránce u [telefonní společnosti]. Měl přístup k mému e-mailovému účtu a účtu na Facebooku. Mění hesla na mých stránkách. [...] Vždycky chtěl dohlížet nad tím, co dělám. [...] Často jsem nechávala svůj mobil jen tak někde ležet. Kontroloval ho, když jsem byla ve sprše (rozhovor 15).

Zeinab vypráví o různých metodách svého bývalého muže, kterými chtěl kontrolovat, co dělá, a jak zneužíval její osobní údaje. K tomu ji navíc často vyslyšel, co dělala, nebo na ni čekával před prací, volal jejímu šéfovi, aby zjistil, kde právě je a co dělá. Zeinab se s manželem rozvedla a říká k tomu: „Nemůžu žít ve vězení,“ (rozhovor 15). Muž s ní má nyní zakázaný kontakt, ale všimla si, že v poslední době dostala tři žádosti o přátelství na Facebooku od neznámých osob. Je přesvědčená, že se ji snaží takto prostřednictvím falešných profilů kontaktovat bývalý manžel.

Lise je něco přes třicet let a už léta je vystavená psychickému násilí ze strany muže, s kterým kdysi chodila. Vypráví, jak ji téměř od začátku začal sledovat a kontrolovat tím, že jí do telefonu nainstaloval spyware. Sledování, kontrolování a obtěžování přičítá jeho žárlivosti:

V našem vztahu byla žárlivost vždycky téma. Chtěl po mně, abych si vymazala různé lidi z Facebooku a přestala s nimi mluvit. Ptal se mě na všechny, ke kterým jsem měla vztah. Pořád měl strach, že jsem mu nevěrná. Nejdřív měl problém s konkrétními muži v mém životě. Pak už to byli muži obecně a nakonec mu vadil veškerý čas, který jsem trávila s kýmkoli jiným (rozhovor 11).

Lisa vypráví, že byl její bývalý přítel vždy žárlivý a nejistý, a tím si vysvětluje jeho potřebu kontrolovat ji. Na rozdíl od Zeinab, jejíž situace se po rozvodu a zákazu styku podle jejích vlastních slov zlepšila, zažívá Lisa po rozchodu kontrolu a urážení naopak ještě horší. Ohledně budoucnosti je velmi pesimistická a nedokáže si představit, že by ji někdy nechal na pokoji.

I Eva zažila urážky, výhrůžky a sledování po rozchodu se svým přítelem. Posílal jí obrovské množství esemesek, neustále jí telefonoval, aby s ní udržoval kontakt, nadával jí nebo jí vyhrožoval. Snažil se ji také kontaktovat přes Facebook. Když si zablokovala jeho profil, kontaktoval její přátele na Facebooku a snažil se o ní získat informace přes ně. Když se mu to nepodařilo, začal vyhrožovat i jim. Když ho Eva nahlásila na policii, přestal ji nakonec na Facebooku a po telefonu kontaktovat, ale Eva říká, že se od té doby telefonu bojí, protože se obává, že ji zase začne pronásledovat.

SHRNUTÍ

Jak jsme v této kapitole viděli, dochází k nenávisným projevům a k obtěžování po internetu a prostřednictvím elektronické komunikace v celé řadě situací. Většina z našich respondentů/ek spojuje kyberpronásledování a urážení s nějakým vyjádřením názoru na veřejnosti a se zviditelněním se při veřejné výměně názorů. K obtěžování v kyberprostoru dochází obvykle v důsledku nějakého konkrétního výroku nebo veřejného vystoupení a jeho rozsah podle všeho závisí na míře zviditelnění se. Naši mladí respondenti hovoří o kyberšikaně mezi mladými, obecně i o urážkách, které sami zažili. Dva chlapci z naší skupiny respondentů hovoří o tom, že byli vystaveni kyberobtěžování, protože témata, o nichž blogují, jsou považována za „holčičí“ a oni tak porušují genderové normy. Několik respondentek zažilo kyberurážky a pronásledování jako součást celkově násilných vztahů. V těchto případech dochází k obtěžování a dokonce ke sledování prostřednictvím elektronických komunikačních prostředků v rámci obecně násilného, mocenského a manipulativního chování.

CO JE TO KYBEROBTĚŽOVÁNÍ?

To, čemu se běžně říká „kyberštvance“, jsou buď velmi urážlivá a hrubá označení osob týkající se jejich pohlaví, barvy pleti nebo sexuality nebo explicitní výhrůžky zabitím. Obtěžování, o němž naši respondenti/ky většinou mluvili/y, bylo také této povahy, další příklady byly ale méně závažné a hrubé. Z našeho materiálu vyplývá, že není vždy zcela jasné, co už je urážlivé a co ještě patří k vášnivě debatě. V tomto projektu se nesnažíme o objektivní definici obtěžování, ale zkoumáme, jak to cítí a vnímají sami/y respondenti/ky. Pro naši analýzu jsme identifikovali čtyři kategorie toho, co je vnímáno jako obtěžující, urážlivé nebo ohrožující chování na internetu: 1) Přímé a nepřímé výhrůžky, 2) osobní útoky, 3) zneužití fotografií a osobních údajů a 4) souběh více či méně negativních komentářů.

PŘÍMÉ A NEPŘÍMÉ VÝHRŮŽKY

Více respondentů/ek uvádělo, že jim bylo vyhrožováno na internetu nebo prostřednictvím telefonu. V případě některých respondentů/ek to byly zcela konkrétní výhrůžky zabitím nebo ublížením. Jiní/é zažili/y, že někdo rozšířil bez jejich souhlasu informace o jejich osobě, a vnímají to jako nepřímou výhrůžku. Někoho přímé či nepřímé výhrůžky znejistí, jiní podle všeho nepovažují výhrůžky za skutečné nebezpečí. Tuva dostala několik stovek urážlivých a velmi nepříjemných vzkazů po té, co zveřejnila svůj příspěvek na Facebooku. Byly mezi nimi i hrozby zabitím:

Kdosi mi napsal: „Tuvo, zabiju tě“ a „Dostanu tě.“ Ale neměla jsem strach. Byl to ale hodně nepříjemný pocit, že někdo klidně přijde s něčím takovým kvůli nevinnému příspěvku (rozhovor 6).

Přestože tato výhrůžka zabitím byla zcela jednoznačná, nebála se. Podle všeho ji nepovažovala za skutečné nebezpečí. Spíš byla jen jednou z řady komentářů a poznámek, které v součtu působily nepříjemně a urážlivě.

Další respondentům/kám bylo vyhrožováno zabitím méně konkrétním způsobem. Například že by měli/y zemřít nebo by se měli/y sami/y zabít. Torstein je politik a říká, že pár výhrůžek smrtí už dostal. Například, když mu jeden člověk napsal, že „by ho měli popravít.“ Tenkrát to nebral nijak vážně. Moc nad tím nepřemýšlel a nic s tím nedělal. Po 22. červnu 2011 se ale na výhrůžky smrti začal dívat jinak:

Někdo napsal, že by mě měli zastřelit. Samo o sobě to nebylo o nic výhrůžnější než v tom prvním případě, ale po 22. červnu to vnímám jinak (rozhovor 12).

Torstein řekl, že i policie brala výhrůžku velmi vážně a velmi rychle jejího autora identifikovala, vyhledala a uložila mu pokutu. Dá se předpokládat, že i policie bere po událostech 22. června 2011 výhrůžky smrti vůči politickým reprezentantům mnohem vážněji než před tím.

Evě se stalo, že jí bývalý přítel hrozil, že si ublíží nebo se zabije: brokovnicí, v autě, prášky. „Už jsem toho měla dost. Tak to udělej a mě nech na pokoji!“ vypráví. Jenže pak začal adresovat výhrůžky jí, její rodině a kamarádům. „Řekl třeba: ‚Často bereš na procházku svoji neteř, vid’ – nikdy si nemůžeš být jistá, co za auto kolem vás pojede‘ nebo ‚zabiju toho tvýho feťáckýho syna,‘“ (rozhovor 8). Výhrůžky posílal esemeskami, telefonoval jí a psal na Facebook. V kontextu jeho dalších projevů psychického a fyzického násilí, bylo zcela opodstatněné brát tyto hrozby velmi vážně.

Výhrůžně nepůsobí jen přímé hrozby smrti. Více respondentů/ek sdělilo, že se cítili/y ohroženi a v nebezpečí, protože jim dal někdo najevo, že má přístup k jejich osobním informacím. Sigfrid k tomu říká:

„Kontaktovala jsem ho a on na to zaspamoval stránku osobními informacemi o mně. [...] Bylo to hodně osobní. Úplně mě rozhodilo, že věděl, kde bydlím. Když jdu sama domů, cítím se hodně špatně, když vím, že nějaký pravicový extrémista ví, kdo jsem (rozhovor 5).

Sigrid sice nikdo nehrozil zabitím, přesto se cítí ohrožená, protože konkrétní osoba, člen extrémně pravicové sítě šíří informace o její osobě a evidentně ví, kde bydlí. Podle všeho to vnímá jako signál, že ji tento člověk může a chce vyhledat, aby jí mohl vyhrožovat nebo ublížit, případně že šířením informací o její osobě nepřímo podněcuje druhé, aby jí ublížili.

Jedna respondentka uvedla, že jejímu jedenáctiletému synovi vyhrožovali smrtí v souvislosti s on-line hrami:

Hrál skupinovou on-line hru a chatoval s ostatními hráči. Prozradil při tom, kde bydlí a že má další sourozence. Při hádce s jiným hráčem mu dotyčný vyhrožoval, že ví, kdo je, kde bydlí a že přijde, znásilní ho a zabije. [...] Podle jména to vypadalo, že šlo o dospělého muže.⁸

Syna tato událost velmi vystrašila a dlouhou dobu pak špatně spal a trápily ho noční můry. Říkal také, že se bál, aby se něco nestalo mladšímu bratrovi, a neustále chodil za rodiči se ptát, jestli ten muž, co mu vyhrožoval, za nimi opravdu může přijít. Kromě toho se podle svých slov cítil provinile, protože o sobě prozradil víc informací, než mu rodiče při hraní her doporučovali. Pocit studu a viny, které cítí obtěžované děti, je velmi důležité téma. Píše o něm například Caroline Engvall (2015).

OSOBNÍ ÚTOKY

Většina respondentů/ek se shodla, že negativní reakce se často nevztahují jen na jejich názory, ale i na ně jako na osobu, na to, *čím jsou*. Respondenti/ky hovoří o obtěžování a urážení, které si bere na mušku jejich pohlaví, věk, sexuální orientaci, duševní zdraví (zdravotní postižení), postavu, vyznání a barvu pleti. Například Cecilie bloguje na téma postava a nadváha a dostává hodně urážlivých komentářů: „Netýkají se názorů a postojů, ale toho, co je vidět, takže postavy (rozhovor 1). Označují ji jako „ošklivou,“ „tlustou,“ „hnusnou,“ „strašáka,“ „tlustou krávu,“ „zvrácenou“ a píšou jí třeba, že umře jako panna, jestli nezhubne (rozhovor 1). Zmiňuje i další komentář, kde si někdo radši přeje mít anorexii než vypadat jako ona. Také ji obviňují, že je nebezpečná pro společnost, protože propaguje špatné zdravotní návyky a tím zvyšuje finanční výdaje na zdravotnictví.

Kromě blogování je Cecilie aktivní v řadě on-line seznámek. I zde dostává hodně komentářů, z části hanlivých, které se týkají její postavy a sexuality. Ale zde je nepociťuje tak urážlivě jako v jiných situacích:

Nevím, jestli je to vyloženě kyberobtěžování. Ptají se mě třeba za kolik. Nebo jestli беру nebo neberu anální sex, jestli si můžou sáhnout na moje prsa. Asi tu trochu divné otázky očekávám. Nikdo se se mnou nespojil, aby mi řekl, že jsem ošklivá. Ale občas píšou věci o mé postavě, které se mi nelíbí. Chtějí se potkat, aby mě mohli zvážit, zakousnout se do dortíku. Neuráží mě to. Směju se tomu. Možná mě tím ani nechtějí zranit (rozhovor 1).

Cecilie reaguje na poznámky částečně podle toho, o jaké fórum se jedná. Na on-line seznamce poznámky o postavě a sexu očekává. Není to primární fórum, kde by se vyměňovaly názory a diskutovalo se, ale lidé tu flirtují, a podle toho se komentáře interpretují.

Trond vypráví o svých zkušenostech:

⁸ Číslo rozhovoru není uvedeno z důvodu zachování anonymity.

Po té, co jsem napsal ten článek, přišlo mi hodně komentářů. Dost jich bylo o orientaci. Kdo vlastně potřebuje vědět, s kým máš sex? Prý kouřím ptáky a přijdou mi ošukat matku stejně, jako já to dělám chlapům. Navází se do mé osoby a nemá to nic společného s pointou článku. Jsou to osobní útoky, které jsou absolutně nemístné (rozhovor 2).

Trond vnímá negativní komentáře cílené na sexuální orientaci a praktiky jednoznačně jako osobní útok. Také Tuva zdůrazňuje, že komentáře sexuálního charakteru jsou velmi nepříjemné a urážlivé:

Sprosté výrazy jako feministická píča, vojedu tě, potřebuješ pořádně vošukat. [...] Šikana se sexuální tematikou namířená na konkrétní osobu je velmi efektivní, protože je tak urážlivá a invazivní (rozhovor 6).

I další respondentka, Lisa, kterou stále pronásleduje její bývalý přítel, mluví o nadávkách souvisejících s pohlavím a sexualitou. Neustále ji častuje nadáváním do „kurev, děvek, špíny a dalšími, co se říká holkám...je toho v tomhle duchu hodně,“ (rozhovor 11). O negativních komentářích souvisejících s pohlavím mluví také Aisha. Týkají se toho, že porušuje něčí představy o tom, co by měla nebo neměla dívka dělat. Na otázku, zda dostává komentáře se sexuálním zabarvením jako třeba „děvka“, odpovídá záporně: „Nemají sexuální vyznění. Ani v nejmenším.“

Aisha naopak líčí, jak dostává rasistické komentáře a hanlivé poznámky ohledně jejího nízkého věku: „Hodně je to o tom, že vím hovno, když je mi pod 20 let. Že jsem malý, hloupý usmrkanec,“ (rozhovor 14). Trond má podobné zkušenosti: „Myslíš, že to někam dotáhneš, i když je ti jen okolo 25 let,“ (rozhovor 2). I politik Torstein dostává komentáře, že je moc mladý, nezkušený, bez talentu a Kaise zase opakovaně říkají „slečinko,“ (rozhovor 3). Na těchto citátech vidíme, jak je infantilizace používána jako strategie ke zdiskreditování oponenta/ky. Věk se tak stává dalším rysem spolu s pohlavím, sexualitou a etnickým původem, který nabývá význam podle toho, vůči komu a jak se používá.

Řada respondentů/ek uvádí, že je v komentářích obviňují, že jsou šílení a duševně nemocní a oni to vnímají jako urážky. Lisa k tomu říká:

Nadává mi do alkoholiků a volá mi v sobotu ráno, aby mi řekl, že mám psychické problémy. [...] Říká, že jsem duševně nestabilní, že mám psychické problémy. Říká mi, že mám problém a že to všichni uvidí. Dělá všechno proto, abych se cítila co nejhůř (rozhovor 11).

I Eva líčí podobné formy obtěžování a urážení. Bývalý přítel ji neustále kontaktoval a obviňoval ji, že je šílená a duševně nemocná.

Torstein je exponovaný politik, který dostává celou řadu hanlivých komentářů. Zamýšlí se nad tím, co jemu přijde jako urážlivý útok na jeho osobu:

Lidé mě slovně napadají, ale málokdy to souvisí s vnějšími rysy, jako je třeba pohlaví. Spíš se to týká toho, že jsem mladý, nezkušený, bez talentu, nemám na to to pochopit. Že nic neumím, moralizuji, závidím, prahnu po moci, že jsem úplně naivní, politicky korektní, multikulti, zneužívám moc a jsem autoritář. Je to vlastně spíš kritika mé strany a politiky než přímo mě. Mých osobních rysů se to moc netýká. A nepůsobí to na mě tolik, jako kdyby komentovali můj vzhled nebo sexualitu (rozhovor 12).

Torstein očividně dostává hodně negativních komentářů a osobních výpadů v důsledku veřejné prezentace svých názorů. Podtrhuje ale, že většina z nich je namířena na politický směr, který zastává, takže si je proto méně připouští. Zdůrazňuje, že komentáře na jeho vzhled a sexualitu, které ovšem nedostává, by ho urážely víc, než když mu někdo vyčítá, že je mladý a nezkušený.

ZNEUŽÍVÁNÍ FOTOGRAFIÍ

Někteří/ré z našich respondentů/ek uváděli/y jako kyberobtěžování případy zneužívání fotek. Zhruba čtyřicetiletá žena Kari vypráví, jak se cítila v ohrožení v souvislosti s on-line hrami. Stalo se to už před deseti lety, ale dosud to ovlivňuje, nakolik se na on-line fórech cítí bezpečně:

Jeden z [protihráčů], kterého jsem porazila, měl najednou novou profilovou fotku. [...] Byla na ní moje fotka s mou kočkou zkopírovaná z mých webovek a předělaná na groteskní krvavou ilustraci. Jako člověk, který hodně pracuje s grafikou, jsem musela obdivovat tu kreativitu a racionálně jsem se tomu dokázala zasmát, ale zároveň to pro mě mělo i jinou stránku. Jen moji spoluhráči znali mou identitu. Prozradil mě někdo z mých přátel, nebo využili nějakou skulinu v systému? Spokojí se s touhle fotkou nebo vyhrabou něco dalšího? Jak moc toho o mně ještě zjistili? Najednou už jsem se necítila bezpečně, když jsem byla doma nebo sama v lese (rozhovor 17).

Respondentka vypráví, jak hrozivě na ni tato událost zapůsobila. Zdůrazňuje, že když viděla, s jakou zručností bylo s fotkou manipulováno, vyděsilo jí to mnohem víc než obvykle. Na toto téma mluví více respondentů/ek. Urážky a hrozby, které svědčí o kompetentnosti, schopnosti dotáhnout věci do konce a o ochotě vynaložit hodně času a prostředků, působí hroživěji než impulzivní jednání.

Kari si vysvětluje manipulaci s její fotkou jako pomstu za to, že ač žena, byla v hraní on-line her dobrá:

Pokud to můžu sama říct, byla jsem fakt dobrá! Společně s klukama, které jsem si vybrala za spoluhráče, jsme hodně lidí porazili a jednu dobu, kdy už to ostatní přestávalo bavit, jsem dokonce vedla sama celou show a bylo to lepší než kdy předtím. Pár lidem se to nelíbilo. Holka, co poráží kluky v on-linovkách, to nemohli připustit, jenže ať se snažili, jak chtěli, nedokázali mě dostat (rozhovor 17).

Fotomontáž, která ji vystrašila, souvisela s tím, že jako žena byla dobrá v on-line hrách a vyhrávala nad muži. Zdá se, že v tomto případě vedla k obtěžování samotná přítomnost žen na tomto poli. Podobá se to urážkám, o nichž mluví Andrej a Roger, dva mladí blogeři: různé oblasti či fóra a témata jsou vnímána buď jako mužská, nebo ženská a kdo poruší tyto genderové normy, bývá potrestán urážkami a pronásledováním.

Mariell také zažila neoprávněné zacházení s jejími fotografiemi. Twitterový účet onoho muže měl odkaz na „doporučenou stránku,“ která vedla na fotky, které na první pohled zachycovaly Mariell, jenže v pornografickém kontextu:

Nahé fotky, porno fotky. Docela ostré. Na jedné je to větší než moje předloktí. Z toho se dá poznat, že je to fotomontáž, ale ze začátku to pro nás osobně bylo velmi nepříjemné (rozhovor 7).

Mariell se musela manželovi ospravedlňovat a vysvětlovat mu, že fotky jsou fotomontáž a že v mládí nezveřejňovala žádné své akty. Jenda z nejnejpříjemnějších věcí byla, že kvůli charakteru své práce musela jít s celým případem za šéfem a po společné poradě ho nahlásit policii:

Nejhorší bylo jít s tím na policii. Potkávám se s nimi na pracovních schůzkách. A pak jsem jim musela ukázat ty fotky. Já vím, že na nich nejsem já, ale oni to nevědí. Muset tam sedět a přeměřovat velikosti a tak. Oh shit, to se přece nedá (rozhovor 7).

Zdá se, že šíření porno fotografií jako způsob poškozování a zastrašování jiných začíná být čím dál větší problém. Několik amerických odborných prací a právníků popisuje, jak lze takovéto hrozby řešit právní cestou. V severoamerickém prostředí lze poměrně efektivně využívat v boji proti nepovolenému šíření fotek se sexuální

tematikou legislativu týkající se autorských práv (Citron a Franks 2014; Levendowski 2014).

Jedna respondentka se svěřila, že na stránkách o sebevraždách byla publikována fotka jejího syna a stálo tam, že si vzal život. Komentáře u fotky byly sice soustrastné, ale vzhledem k tomu, že fotka byla zneužitá a sloužila k šíření falešné informace o synově sebevraždě, pociťovala to rodina jako velkou nepříjemnost. „Byla to docela síla, vidět stránky na památku vlastního dítěte, ‚odpočívej v pokoji‘ a tak.“ Respondentka se domnívá, že to byla náhoda, že někdo takto zneužil právě fotku jejího syna. Ale právě to ji tak tíží. Proč, co tím chtěl dotyčný nebo dotyční dokázat? Respondentka spekuluje, kdo to mohl udělat a jestli tomu mohla rodina nějak zabránit.

VŠECHNO DOHROMADY

V našich datech se opakovaně objevuje, že respondenti/ky zdůrazňují, jak je obtěžuje a uráží především celkové množství negativních a urážlivých komentářů dohromady:

Během pár hodin přišly stovky komentářů v reakci na ten můj. Byl to obrovský tlak. Několik set upozornění na Facebook. Byly urážlivé, sprosté a zaváněly šikanou. Taky mi chodily osobní zprávy od stejných lidí, co psali ty komentáře. A esemesky na soukromé mobilní číslo a e-maily (rozhovor 6).

Tento respondent zdůrazňuje, že ho obtěžoval nejen obsah komentářů, ale i jejich množství a skutečnost, že přišly velmi rychle a všemi možnými kanály, od všech možných lidí. Ústředním prvkem nepříjemného pocitu pronásledování a urážení je tedy rozsah a pocit zahlcení. Jak to vyjádřil Trond: „Žádný komentář sám o sobě není zas tak důležitý, ale v součtu to může působit tíživě,“ (rozhovor 2).

Dotazy, komentáře a poznámky na internetu nemusí být samy o sobě urážející, a stejně mohou být vnímány jako zatěžující. Torstein je zastupitel a neustále se na něj někdo obrací přes e-mail, Twitter, Facebook, telefon či klasickou poštou:

Zatěžující je to v celkovém množství. Mám permanentně pocit, že nedělám to, co se ode mě očekává. Chodí v každou denní i noční dobu a je to pro mě velká zátěž. Nikdo nemyslí na to, že nedostávám dotazy jen od nich. Ale není to obtěžování. Je to součást mé práce (rozhovor 12).

Kontaktují ho zoufalí lidé, kteří hledají pomoc, kverulanti, lidé s konspiračními teoriemi, někteří napadají jeho osobu, jiní mu přímo vyhrožují smrtí. Přestože je jasný principiální rozdíl mezi tím, když někdo kontaktuje svého politického zástupce kvůli konkrétnímu relevantnímu problému, nebo aby mu vynadal či mu dokonce hrozil smrtí, jemu se vše slévá do jediného pocitu zátěže. I on tedy zdůrazňuje, že problém je právě v množství a že jednotlivé dotazy či komentáře samy o sobě problematické nejsou.

Lisu neustále kontaktuje osobně i elektronicky její bývalý přítel, který nad ní chce mít kontrolu, a uráží ji:

Poprvé mi zavolal před 9. hodinou ráno. Během dalších pár hodin mě kontaktoval jedenáctkrát. Ze skrytého čísla, z telefonu jiných lidí, z vlastního na záznamník, na Facebooku a e-mailem. [...] Je jako buldok. Nikdy se nevzdá. [...] Několikrát denně mi volá do práce (rozhovor 11).

V případě této respondentky je pro ni největší zátěží hraničící s neúnosností právě to, že ji bez ustání kontaktuje a vyhledává všemožnými způsoby, že to trvá tak dlouho a podle všeho to nemá konce. Eva popisuje to samé ve vztahu ke svému bývalému: zátěží je samotný objem kontaktů z jeho strany.

SHRNUTÍ

Mezi kyberobtěžování, o němž hovořili/y naši/e respondenti/ky, patří přímé a nepřímé vyhrožování, útoky

na vlastní osobu, zneužití a manipulace fotkami a osobními informacemi a údaji. Navíc zdůrazňují, jak zatěžující a obtěžující je, když dostáváte velké množství hanlivých komentářů prostřednictvím mnoha různých komunikačních kanálů. Hovoří o osobních výpadech zaměřených na pohlaví, sexualitu, sexuální orientaci, postavu, barvu pleti a náboženskou příslušnost. Monitorovací zpráva Fritt Ord ukazuje, že ženy dostávají mnohem více negativních komentářů týkajících se jejich osoby, pohlaví a sexuální tematiky, než uvádějí muži z většinové společnosti. V našem materiálu, který pochází především od žen, najdeme hodně zmínek o urážkách souvisejících s jejich pohlavím. Je ovšem třeba zdůraznit, že urážky zaměřené na pohlaví a sexuální orientaci nebývají určeny jen ženám a sexuálním menšinám, ale i mužům, heterosexuálům. Jako zásadní se jeví, že homosexualita a feminita jsou používány jako negativní charakteristiky bez ohledu na to, vůči komu jsou namířeny. Podobně zjišťujeme, že za urážky slouží, pokud je někdo označován za osobu duševně postiženou. Dále z příběhů našich respondentů/ek vyplývá, že rasistické komentáře bývají určeny lidem jiné barvy pleti než bílé, případně bělochům/škám, kteří/ré mají blízký vztah k barevným. Z toho vyplývá, jak jsou diskriminační důvody, tj. pohlaví, sexuální orientace, genderová identita, postižení, náboženská příslušnost, barva pleti a země původu důležité pro porozumění kontextu, v jakém ke kyberobtěžování dochází, rétorickým strategiím, které se při tom používají, a komu jsou určeny.

DŮSLEDKY

Předcházející dvě kapitoly ukázaly, jak mohou kyberobtěžování vnímat jeho adresáti/ky. V této kapitole se podíváme podrobněji na to, jaké dopady na sebepojetí, zdraví, kvalitu života a další využívání digitálních komunikačních prostředků může kyberobtěžování mít. Rozsah i charakter urážek, které respondenti/ky popisují, je velmi rozmanitý od jednotlivých událostí po rozsáhlé a dlouhodobé urážení a obtěžování prostřednictvím různých médií. Rozdíly jsou i v tom, zda pocházejí od neznámých osob, konkrétních cizích lidí nebo od známých a blízkých. Logicky z toho vyplývá, že i dopady na respondenty/ky jsou různorodé. V této kapitole se pokusíme tuto různorodost ukázat.

Torstein je politik na plný úvazek a dostává, jak jsme již popsali, řadu negativních a hanlivých komentářů na Facebook, e-mail, telefon a poštou. Nemá pocit, že by byl obětí těch nejhrubších výpadů na svoji osobu a že by kyberobtěžování omezovalo jeho možnosti a chuť se vyjadřovat k veřejným otázkám: „Neřekl bych, že koriguji své výroky. Ale tenhle tón ovlivňuje celou veřejnou debatu,“ (rozhovor 12). Torsteina spíš zajímá, jaké dopady má kyberobtěžování na svobodu projevu obecně. Obává se, že prostředí, které je plné urážek, může jednotlivce odrazovat od veřejného vyjadřování názorů. Kyberobtěžování také do jisté míry ovlivnilo, o čem píše on sám: „Dávám si dost pozor, abych nepsal o příliš osobních věcech,“ (rozhovor 2). Přestože připouští, že se proti nim docela obrnil, urážky ho ovlivňují: „Všichni jsme jen lidé a samozřejmě mi to není jedno. Někdy si to беру osobně,“ (rozhovor 2). Trond zdůrazňuje, že i on dostává hodně pozitivních reakcí na to, co píše, ale zasáhnou ho nejvíc právě ty negativní. A Sigrid také mluví o významu pozitivních a podporujících reakcí. Urážky mohou být paradoxně ovšem vnímány i jako jisté uznání: „Je to nepříjemné, ale to, že na mě na internetu útočí, vlastně znamená, že jsem feministka, s kterou se musí počítat,“ (rozhovor 5).

Cecilie, která je kontinuálně vystavována hrubému kyberobtěžování, popisuje, jak to ovlivňuje její rozpoložení a sebepojetí:

Stálo to ten víkend (po zveřejnění jejího názoru) za houby. [...] Když člověk udělá něco takového, trochu se pak stáhne (rozhovor 1).

Cecilie se dále svěřila, že kvůli velkému množství urážek nakonec zrušila celý blog:

Tolik špíny. Už jsem dál nemohla. Nejdřív jsem odstranila část komentářů, které jsem na blogu dostala, ale pak už to bylo tak hnusný, že bylo lepší smazat to celé (rozhovor 1).

Cecilie je na řadě sociálních sítí i nadále aktivní, ale svůj blog v důsledku kyberobtěžování zrušila.

Dva mladí blogeři Roger a Andrej líčí, jak kyberobtěžování ovlivnilo jejich sebepojetí. Andrej se svěřil, jak mu četba tolika negativních komentářů k jeho osobě pošramotila psychiku a sebevědomí. A Roger zase říká, že si připadá paranoidní, když si myslí, že si o něm lidé dělají závěry, ještě než je vůbec potká. Kvůli tomu se mu třeba těžko začínalo na nové škole. Také zažil, že ho někdo poznal na ulici a začal ho na místě obtěžovat:

Občas se mi teď stává, jako jednou, že jdou kolem lidí, trochu napítí a tak. I přes ulici a za tmy mě poznají a volají na mě: „Pojď sem, ty zasranej teplouši. Nebuď srab,“ (rozhovor 10).

Přesto všechno Andrej i Roger zdůrazňují, že blogování a sociální sítě jako takové jsou spíš lepší než horší. Na Facebooku třeba existuje podpůrná skupina, kde se setkávají lidé se zkušeností s kyberobtěžováním, a to pomáhá: „Člověk si přečte historky jiných a ví, že v tom není sám,“ říká Roger. Roger se dále svěřil, že omezuje počet sociálních sítí, na nichž je registrovaný, a vyhýbá se třeba Instagramu a Snapchatu, protože tam se šikanuje

snadno. Podobně jako Cecilie tedy i on do jisté míry omezuje, jaké sociální sítě využívá.

Více respondentů/ek se svěřilo, že se kvůli výhrůžkám a urážkám necítí bezpečně. Aisha se svěřuje, že si připadá ohrožená a líčí, jak výhrůžky omezují její akční prostor: „Velmi to omezuje moji svobodu. Musím si pořád dávat pozor,“ (rozhovor 14). Říká, že se v noci bojí jet metrem a že se do jisté míry snaží nevybočovat a neupozorňovat na sebe ve veřejných diskuzích. Kyberobtěžování a výhrůžky také ovlivňují její představu o své budoucí roli ve veřejném prostoru v budoucnosti:

S politikou nepočítám. Když mě to omezuje už teď. Nemám chuť žít jako Bushra Ishaq. Nepřestanu psát příspěvky do diskuzí, ale nechci být poslankyní a vystupovat v televizi (rozhovor 14).

Aniž by to řekla přímo, dává Aisha najevo, že by zvažovala kariéru poslankyně a političky na plný úvazek, kdyby nebylo urážek a výhrůžek, které, jak ví, exponované ženy s etnickým původem dostávají. Aishino vyprávění potvrzuje znepokojení, které několik ostatních respondentů/ek vyjádřilo. Jedná se o obavy, že se kvůli kyberobtěžování a výhrůžkám jednotlivci nebo skupiny lidí do politiky nezapojují.

Také Tuva se jednoznačně nechce dál zapojovat do debaty na stávajících nebo podobných webových stránkách kvůli kyberobtěžování, které zažila:

Vydat se v šanc v takto otevřeném prostoru, to už víckrát neudělám. Ještě pořád jsem trochu aktivní na jiných fórech, kde jsou lidé víc zajedno a věcnější. [...] Už si vybírám pečlivěji (rozhovor 6).

Tuva během rozhovoru mnohokrát zdůraznila, že komentáře, které dostala v reakci na svůj příspěvek, považovala za velmi silnou a nepříjemnou formu šikany. Už nikdy nechce nic podobného zažít. Neznamená to, že už se nikdy nebude vyjadřovat na veřejnosti a na internetu, ale bude si opatrněji vybírat, kde a co bude říkat.

Lisa, která zažívá kyberobtěžování v rámci násilného vztahu s blízkou osobou, popisuje velmi negativní dopady psychického násilí ze strany svého bývalého přítele, kterému je vystavena v osobním kontaktu i přes digitální média. Je na neschopence se zdravotními obtížemi způsobenými touto zátěží a několikrát už se obrátila na krizové centrum. Vyhýbá se radě městských částí, má velmi omezenou volnost pohybu, a když je venku, pořád se ohlíží přes rameno. Sara, která také zažívala násilí od bývalého partnera a rodiny, vypráví o velkých omezeních ve volném pohybu:

Změnila jsem všechny své zvyky, místa, harmonogram, nechodím do stejných obchodů. Úplně jsem změnila způsob života. Jsem za to velmi ráda. Nejsem už v kontaktu s nikým, koho zná i on (rozhovor 15).

Sara zdůrazňuje, že navzdory všem důsledkům, je ráda, že se rozhodla přerušit veškeré kontakty s bývalým mužem, rodinou a sítí bývalých známých a přátel, protože nyní může žít svobodně a bez násilí.

Lisa vypráví, že si musela koupit nový telefon, protože v tom starém byl nainstalovaný spyware. Musela si vymazat všechny jeho rodinné příslušníky z přátel na Facebooku, aby se k ní nemohl dostat přes jejich účty. Lisa také popisuje, jak kvůli obtěžování začala pociťovat úzkost a nervozitu, když používá telefon a e-mail:

Mám k telefonu napjatý vztah. Odložím ho pryč, jenže pak ho potřebuju. [...] Kdykoli mi volá skryté číslo, přepadne mě úzkost. Schovávám si displej, abych neviděla, kolik mi přišlo e-mailů. Od včerejška jsem si nekontrolovala e-mail. [...] Občas se stává, že se fakt děším toho, [že si mám zkontrolovat e-mail] (rozhovor 11).

Pro Lisu i Evu je problém, že se k nim přes telefon i email, které potřebují v práci i v soukromí, může účinně dostat jejich agresor. Eva vypráví, že po večerech seděla celá ztuhlá, držela telefon a čekala na esemesky, které ji

vybízely ke spáchání sebevraždy. Psychické a fyzické zdravotní obtíže jsou poměrně rozšířené důsledky násilí mezi blízkými osobami. Je to důkladně zdokumentováno ve výzkumech násilného chování (viz např. Thoresen a Hjemdal 2014). Příběhy našich respondentů/ek zcela odpovídají zjištěním těchto výzkumů. Zároveň naše rozhovory poodhalily něco, čemu dosud ve výzkumu násilných vztahů nebyla věnována velká pozornost, neboli jak jsou technologie a digitální komunikační prostředky využívány jako součást násilného procesu. Respondenti/ky popisují, jak to negativně ovlivňuje jejich využívání elektronické komunikace a sociálních sítí, které jsou pro ostatní lidi zásadní a nezbytnou součástí každodenního života.

SHRNUTÍ

V této kapitole jsme ukázali, o jakých důsledcích kyberobtěžování v každodenním životě respondenti/ky mluvili/y. Více z nich zmiňovalo omezenou osobní svobodu, že museli být velmi ostražití ve veřejném prostoru, protože se báli, aby je někdo neidentifikoval a neublížil jim. Jiní/é respondenti/ky líčili/y, že omezují své vyjadřování na veřejnosti, například zrušili/y svůj blog nebo se vyhýbají konkrétním webovým stránkám, aby se kyberobtěžování vyhnuli/y. Blíže se těmto strategiím budeme věnovat v kapitole 9. Další tvrdili, že své vyjadřování na veřejnosti neomezují, i tak ale vnímali urážky jako nepříjemné. Někteří mluvili o tom, jak má obtěžování negativní dopad na jejich rozpoložení, sebepojetí a psychické zdraví. Především ti, u nichž bylo kyberobtěžování součástí výhrůžek ze strany partnera, bývalého partnera a rodiny, pociťovali závažné zdravotní obtíže a negativní dopady na kvalitu svého života.

SEBEPOJETÍ A OBRAZ NEPŘÍTELE

V této kapitole se podíváme, co respondenti/ky říkali/y o těch, kteří *obtěžují druhé na internetu*, a jak v této souvislosti vnímají *sami sebe* a svoji roli. Respondenti/ky často tyto osoby označovali/y termínem běžným i v obecné debatě, a to jako „kybertrolly“ nebo „trollý.“ Představa „trollů“ stojí často v protikladu k představě o nich samých: o expertech na diskutované téma, kteří jdou přímo k věci a debatují svobodomyšlně a věcně. Více respondentů/ek vyjádřilo překvapení, když autory urážek v některých případech identifikovali a zjistili, že jsou to velmi vzdělaní muži, otcové od rodiny či ženy různého věku. Mnozí ze skutečných autorů urážek tedy nezapadají do stereotypní představy „trolla.“ Někteří dokonce přiznali, že se sami občas nechají unést a nejsou vždy zcela věcní. Naznačují tak, že rozdíl mezi nimi a autory urážek nemusí být zas tak veliký. Není vždy zcela jednoznačné, která strana je nevinná oběť urážek a která autorem nenávisných poznámek.

TROLLOVÉ

Mezi našimi respondenty/kami převládá názor, že ti, co urážejí druhé na internetu, jsou vlastně chudáci. Jeden z aspektů, které popisují, je jejich nízké vzdělání a kompetentnost: „Tihle lidé nemají ani střední školu,“ komentuje Caroline. Pokračuje v jejich popisu jako osob „se silným přesvědčením, ale slabými vyjadřovacími schopnostmi,“ (rozhovor 9). Nebo jak řekla Kaisa o svém pronásledovateli: „rozhodně nepatřil k nejbystřejším,“ (rozhovor 3). Tuva si všimla pravopisných chyb v urážlivých komentářích:

Nejsou moc chytří a informovaní. Pravopisné a gramatické chyby. Nízká úroveň vzdělání. [...] Podle toho, jak psali a co měl na profilu, to vypadlo, že jen plní své stránky nesmysly. (rozhovor 6).

Tuva mluví o autorech kyberurážek jako o nevzdělaných a ne příliš důvtipných lidech. Obdobné popisy narážející na špatné vyjadřovací schopnosti se v získaném materiálu opakují často.

Dalším důležitým aspektem při popisování neschopných trollů je genderová otázka:

Jsou to muži mého věku. Chudáci. Bydlí s matkou. Ani střední nedokončili. Tenhle typ mužů (rozhovor 1).

Představu „trolla“ téměř vždy naplňuje muž. Stejně jako ve výše uvedeném citátu bývají nejčastěji popisováni jako mladí nesamostatní muži, kteří žijí svůj osamělý život kdesi v dětském pokojíčku. Takovéto popisy se podobají představě osamělého teroristy Anderse Behringa Breivika. V jeho případě se často zmiňovalo, že jako dospělý bydlel na čas doma u matky. Další výzkumy navíc ukazují, že pachatelé kyberobtěžování skutečně bývají především muži a že muži jsou také vůči kyberpronásledování tolerantnější než ženy (Hagen 2015; Herring 2002: 136).

Součástí politováníhodné image „trollů“ je i jejich impulzivnost. Caroline říká o komentářích, které neustále dostává:

Tady říkáš něco, co se mi nelíbí, tak se pojďme bavit o tom, jak tě znásilním, vezmu dvacet negrů a ty tě znásilněj a zabijou. Je to skoro jako reflex, jako když klepnete kladívkem na koleno.

Jak jsme již dříve ukázali, má obtěžování, které Caroline zažívá, velmi sexuální a rasistický charakter. Zdá se, že se s ní její oponenti vůbec nechtějí pouštět do diskuze, protože vždy rovnou přejdou k urážkám a výhrůžkám. Komentáře popisuje jako automatické, impulzivní a zcela bez souvislosti s tím, k čemu se vyjadřuje. „Trollové“ jsou tedy vykreslováni jako osoby bez sebekontroly a sebereflexe, které se nezmůžou na nic jiného než na urážení.

I další dotázaní popisují „trolly“ jako někoho, kdo si vybíjí frustraci ze svého nízkého společenského postavení tím, že šlape po ostatních. Margot během let obtěžovalo více konkrétních lidí a jejich chování vysvětluje jejich sociálními a psychickými problémy, kvůli nimž závidí ostatním jejich úspěch. Blogger Trond se zamýšlí: „Možná mají potřebu vozit se po druhých, protože se jiní vozí po nich? To je mi jich pak líto,“ (rozhovor 2). S kyberobtěžováním bývá spojována i zbabělost.

Je to jednodušší, když se člověk schovává za počítač. [...] Prostě jen zmáčkneš klávesu. Většinou ti ani neodpoví (rozhovor 2).

Když někdo píše urážlivé komentáře přes internet někomu, koho nezná, nemusí se konfrontovat s jeho reakcemi. Navíc si ani potom nemusí stát za tím, co napsal, když píše pod pseudonymem a ne pravým jménem. Schovávání se za anonymitu a obrazovku, aniž by dotyčný zodpovídal za své výroky vůči těm, kterých se to ve skutečném životě dotýká, je považováno za zbabělost. Pokud jsou ti, co vyhrožují a obtěžují, vyliceni jako chudáci a zbabělci, nepůsobí nakonec tak nebezpečně. Nedostatečná sebekontrola, málo faktických znalostí, pravopisné chyby a nízké vzdělání, díky tomu všemu lze „trolly“ popisovat jako hloupé a méněcenné, které nemá smysl brát vážně. Popisovat autory urážek jako politováníhodné chudáčky může fungovat jako strategie jak posílit své sebepojetí v obtížné situaci a urážky bagatelizovat.

„ÚPLNĚ OBYČEJNÍ LIDÉ, JAK SE UKÁZALO.“

Existuje tendence popisovat autory urážek v *obecné rovině* v souladu s převládající stereotypní představou. Ale pokud přijde řeč na konkrétní zkušenosti, líčí většinou ti, co zjistili, kdo za obtěžováním stojí, že se ukázalo, že to jsou úplně obyčejní lidé. Sigrid upozorňuje: „Neměli bychom je hned nálepkovat jako samotáře. Mohou mít sami dcery a při tom nenávidět feministky. Jeden z nich chodí na ekonomku,“ (rozhovor 5). Aishe psalo urážlivě více lidí, jejichž identitu zjistila, a říká k tomu: „Jsou to talentovaní lidé. A nejhorší věci píšou dospělí,“ (rozhovor 14). Tyto citáty relativizují stereotypní obrázek „trollů“ jako chudáčků: jsou vzdělání, šikovní, mají rodiny a funkční sociální vazby.

Více respondentů/ek vyjádřilo údiv nad tím, když zjistili/y, že „trolleové“ jsou obyčejní lidé, kteří píšou dobré vypointované texty bez pravopisných chyb. Někteří/ré byli/y také docela překvapení/é, že i ženy na internetu obtěžují druhé: „Spoustu z nich jsem si vyhledala. Jsou to třeba úplně dospělé ženy, jsou plnoštíhlé a na dietě,“ (rozhovor 1) říká Cecilie a naznačuje, že jí toto překvapuje víc, než když to jsou trapní kluci v jejím věku.

Je to překvapivé právě proto, že představa „trolla“ jako omezeného chlapa je tak silná. Monica líčí, jak tato stereotypní představa zřejmě ovlivňuje i práci policie:

Policie mi sdělila, že působil jako úspěšný člověk. Jako by čekali něco jiného. Mě to nepřekvapuje. Když si vezmu všechny, co na nás na ulici koukají tak zle, ti jsou ze všech [společenských skupin]. Už znám ten pohled a nepřekvapuje mě, na co kdekdo dokáže přijít, bez ohledu na to, jak vypadá. [...] Myslím, že [policie] spíš očekávala nějakého chudáčka. Myslím, že případ uzavřeli právě proto, že vypadal tak spořádaně (rozhovor 18).

Na základě kontaktu s policií, má Monica pocit, že nebyl její případ pořádně řešen, protože pachatel neodpovídal představě policistů o rasistickém trollu.

V mnoha rozhovorech jsou přítomny příběhy o „trollech“ i „obyčejných lidech.“ Kaisa v rozhovoru popisuje muže, který jí vyhrožoval, nejprve jako chudáka. Později obraz hloupého protivníka zrelativizovala, když ho popsala jako „sice špatně, ale informovaného. Evidentně se zhlédl v radikálně pravicovém pojetí světa,“

(rozhovor 3). Říká, že se potrénovala v argumentaci na podporu svých názorů. Obraz více rovnocenného protivníka se objevuje v rozhovoru mnohem později, zatímco příběh s pravopisnými chybami a „lehkým souboji“ Kaisa vyprávěla hned ze začátku.

Caroline také balancuje mezi podporováním stereotypních představ o tom, kdo ostatní na internetu obtěžuje, a jeho komplexnějším vylíčením: „Nakonec se ukáže, že to jsou obyčejní, schopní lidé.“ „Seriózní IT experti vytvářejí pornostránky, aby se někomu pomstili,“ (rozhovor 9). Tímto rozbíjí obrázek autorů urážek jako nevzdělaných fašistů, který popisovala původně. Najednou to může být kdokoli. Obyčejní lidé s obyčejnými frustracemi, vzdělaní a schopní profesionálové. Poté se zamýšlí nad tím, co vede lidi k tomu, aby ostatní na internetu uráželi a pronásledovali, a kdo to vlastně dělá:

Přemýšlela jsem, jaký je to asi pocit. Sledovat, co někdo píše a pak na to neodpovědět, a místo toho napsat: „podříznu ti krk.“ Cítila bych, že mám moc? Že je to sranda? Je to asi způsob, jak si ulevit. Možná mi něco uniká. [...] Myslím, že spoustu lidí, včetně mého muže, by to bavilo (rozhovor 9).

Tady Caroline posiluje normalitu takového počínání, když si myslí, že i jejímu muži by se mohlo líbit psát urážlivé a násilnické komentáře jiným a že jí musí něco chybět, když jí to neláká.

„CHCI UDĚLAT SVĚT LEPŠÍM MÍSTEM.“

Ptali jsme se respondentů/ek, jak vnímají svoji roli na internetu a ve veřejném prostoru. Popisovali ji často ve vztahu k těm, co na internetu ostatní obtěžují. Pokud jsou trollové líčeni jako chudáci, respondenti/ky popisují sami/y sebe jako naprosté protiklady: zatímco trollové jsou nevzdělaní, hloupí, nevěcní a zbabělci, respondenti/ky jsou informovaní/é, věcní a směle obhajují správnou věc: „Dokud nejsem lepší, než oni, je to v pohodě, ale stejně mě ani nenapadlo nechat je vyhrát a mlčet,“ (rozhovor 4). Margot si myslí, že si ji vybírají za cíl, protože „je schopná, má práci a je docela úspěšná.“ Ti, co obtěžují, jsou chudáci, zatímco respondenti jsou dobří. Obtěžování je vnímáno jako projev podřízeného postavení.

Mnozí dotazovaní mluví o velké politické a společenské angažovanosti. Respondenti/ky, kteří/ré se chtějí zviditelňovat ve veřejných diskuzích, o sobě rádi mluví jako o bojovnících za důležitou věc. Vidí se jako zástupci větší skupiny než jen sebe a rádi by pro ni byli důležití. Aisha se vidí jako zástupce mladých muslimů:

Bojuji za to, aby v Norsku nebylo těžké žít jako muslim. Chtěla bych, aby lidé nezobechňovali. Je to nespravedlivé a mnozí se pak cítí zneuznaně. Jedna z nejhorších věcí je, když necítíte sounáležitost se společností, ve které žijete. Jsem úplně obyčejná, a stejně mě spojuje s terorismem (rozhovor 14).

Aisha bojuje za politickou a společensky prospěšnou věc a podobně to mají i další respondenti/ky. Angažují se například v oblasti rovných příležitostí, feminismu, rovných práv pro homosexuály, antirasismu, v boji proti předsudkům vůči muslimům, chtějí, aby lidé byli se sebou a svojí postavou spokojeni, bojují za spravedlnost pro Palestince nebo za několik z těchto otázek zároveň. Mají pocit, že něčím přispívají do společenské diskuze a chtějí, aby ostatní poslouchali jejich hlas. Mimo to mnozí z nich usilují o svobodu projevu a informovanou a věcnou veřejnou diskuzi: „Přednesla jsme naprosto věcnou kritiku. Dlouho jsem přemýšlela nad její formulací. Chci být věcná a profesionální,“ (rozhovor 6).

Další respondenti/ky mluví o angažovanosti, která nutně nesouvisí s nějakým společenským tématem nebo skupinou, ale spíše s tím, že každý má mít právo být sám sebou a žít podle svých představ, aniž by je někdo obtěžoval nebo omezoval. Rogerův blog třeba není primárně politický, ale jeho příspěvky jsou vnímány jako vybočení z genderových norem a je pro něj důležité zasazovat se o své právo i právo ostatních tyto normy

porušovat a být sám sebou.

Sara zažívá rozsáhlé a hrubé násilí od blízkých lidí. Násilí je psychické i fyzické. Kyberobtěžování a sledování prostřednictvím sociálních sítí slouží jako nástroj kontroly a urážení. I Sara zdůrazňuje právo porušovat genderové normy a žít svobodně podle svých představ:

Moje rodina tvrdí, že je katastrofa opustit manžela, podle islámu. Ale žádná kultura nebo náboženství nedovoluje, aby se muž ke své ženě choval násilně. Nemůžu žít ve vězení. [...] Chci ostatním říct, že člověk není nikdy sám. Dostalo se mi pomoci. Dokážu stát na vlastních nohou. [...] Chci pomáhat ženám v podobných situacích (rozhovor 15).

Sara je zastánkyně práva na svobodný život bez násilí a omezování a o sobě mluví jako o někom, kdo našel dost síly, aby za svoji svobodu bojoval. Když mluví o motivaci, proč se zapojila do projektu, říká, že má co sdělit ostatním v podobné situaci. Účast v projektu je pro ni způsob jak se nepřímo vyjádřit k tomuto problému veřejně. Popisuje silnou touhu pomoci ostatním v podobné situaci.

Šířit nějaké poselství a pomáhat druhým něco stojí, ale stojí to za to. Člověk za to dokáže platit, protože je silná osobnost. Více respondentů/ek vnímá kyberobtěžování jako cenu za zviditelnění se: „Pokud se má člověk jako dospělý zviditelnit, musí to ustát. Když se ale překročí hranice, je třeba se ozvat,“ (rozhovor 2). Často mluví o druhých, slabších, za něž respondenti/ky ve svém pojetí bojují: „Musí se najít někdo, kdo se odváží ozvat. Aby to pak ostatní měli jednodušší. Pro hodně lidí je to obtížné,“ (rozhovor 2). Zapojují se do konfliktů, stojí na barikádě, protože mají odvahu bojovat, aby ostatní ušetřili a ti nemuseli zažívat to co oni.

V příbězích o tom, jaké to je bojovat za nějakou věc nebo za svobodu projevu obecně, nacházíme metafory z oblasti boje a války. Caroline líčí, jak kdysi polemizovala s těmi, kteří na internetu ostatní urážejí, a jak je konfrontovala. Používá při tom výraz: „dříve jsem se pouštěla do boje,“ (rozhovor 9). Respondenti/ky se považují za válečníky, kteří mají důležitý důvod, za něž se bijí s protivníkem nebo skupinou protivníků. Když mají pocit, že zastávají důležitý princip, který je v ohrožení, nebo že dokonce bojují v první linii za samotnou svobodu projevu, je v sázce příliš, než aby se mohli vzdát: „Úplně jsem se rozohnil, přece ty idioti nemůžou mít poslední slovo. [...] Nemohl mít sakra poslední slovo,“ (rozhovor 3). Kaisa dává svou touhu nevzdat se do souvislosti s tím, že někteří se vrhají do skutečného boje a staví se na barikády jako blízkovýchodní zpravodajka Sidsel Wold. „Klobouk dolů před těmi, co pozdvihnou svůj hlas. Nevím, jestli bych se sama odvážila nebo to zvládla,“ (rozhovor 3). V porovnání s někým, kdo musel přetrpět mnohem horší ústrky, pak musí kyberobtěžování zkrátka zvládnout a nevzdat se i ona. Možná nezažívá tak hrozné věci jako Wold, ale ani ona se nenechá umlčet.

„OPLATIL JSEM MU STEJNOU MINCÍ.“

Respondenti/ky se v souvislosti s líčením trollů jako chudáků staví do role jejich přímých opaků. Jindy zase označují ty, co ostatní na internetu obtěžují, za „obyčejné lidi.“ Jenže to se pak rozdíl mezi nimi poněkud stírají. Andrej na jednu stranu říká, že nikdy nechápal, jak někdo může druhé šikanovat a že „mladí jsou úplně blbí,“ když třeba zveřejňují svoje polonahé fotky. Nechápe, co tím chtějí dosáhnout, a sám by něco takového nikdy neudělal. Ovšem na otázku, zda on sám někoho na internetu někdy urážel, odpověděl: „V hádce jsem možná někdy napsal něco sprostého, ale nikdy jen tak mimo kontext. A pak mi to bylo líto. [...] Píšeme dřív, než myslíme, to není správné,“ (rozhovor 13). Dále říká, jak snadné je napsat pár sprostých slov, aniž by o tom člověk přemýšlel, když pak za to nenese následky. Dává se tedy na stejnou úroveň s „námi, co nemyslí, když píší,“ a odsuzuje „nás“ jako celek.

Někteří přiznávají, že se podílí na vyostření debaty, když „krmí“ oponenty/ky novými příspěvky, esemeskami

nebo komentáři, aby je vyprovokovali. Kaisa říká: „Oplatila jsem mu stejnou mincí. [...] Nadávky přišly, když jsem začala argumentovat. [...] Rozpálila jsem ho a začal čím dál víc vyhrožovat.“ To, co možná začalo jako jednostranný útok, se často po chvíli změnilo ve válku o pozice, kde provokují obě strany:

Cítila jsem, že jsem zase trochu zpátky na koni, když jsem napsala příspěvek na blog, a věděla jsem, že si ho přečte. Napsala jsem tam, že je to hnusný, ale taky jsem se to snažila udělat trochu politické. Pak si smazal profil a já cítila, že jsem zpátky na koni. Vlastně jsem obtěžovala já jeho, (rozhovor 18).

Monica vypráví, jak znovunabyla převahy, vyhledala osobu, která ji urážela, a nechala ji pocítit důsledky. Více respondentů/ek přiznalo, že nebyli/y v diskuzi vždy jen věcní/é, že také provokovali/y nebo řekli/y věci, kterých později litovali/y. Bente se zamýšlí, nakolik někdy mohla být sama považována za trolla. Zažila, že jí ostatní nadávají do trolla a pronásledovatele. Říká, že občas napsala hodně drsné věci, a přemýšlí, jestli by tedy nemohli mít pravdu. Bentina sebe prezentace se v něčem liší od ostatních, protože o sobě v některých situacích mluví jako o nejslabším článku. Říká, že nemá kontakty ani prostředky, aby se mohla „pustit do boje.“ Také říká, že ti, co ji na internetu urážejí, mají mnohem lepší vzdělání, kariéru a společenský statut, třeba jako „boháč z vyšší třídy,“ (rozhovor 16).

SHRNUTÍ

Identifikovali jsme základní popis osob, které ostatní na internetu obtěžují: mají pověst špatně vzdělaných mužů, se špatnými vyjadřovacími schopnostmi, neschopných, kteří si vybíjejí své frustrace z nízkého společenského postavení obtěžováním a urážením druhých. Líčí je jako rasisty, antiislamisty a antifeministy, zbabělce, kteří za klávesnicí nabývají moc a mstí se okolnímu světu. Ale příběhy našich respondentů/ek do tohoto hlavního popisu vnášejí i jisté nuance. Více z nich zjistilo, kdo je obtěžuje, a byli překvapeni, že to byli obyčejní lidé, ženy, otcové od rodin, vzdělaní a informovaní odborníci. Respondenti/ky se často považují za přímé protiklady „trollů.“ Objektivně hájí důležité a pozitivní postoje. Na rozdíl od politováníhodných a hloupých trollů, jsou oni informovaní, věcní a silní. Obětují se a vrhají se do boje za slabší. Zároveň ale mluví i o tom, že už nezvládají, že nemají sílu být vystavováni masivnímu obtěžování, a proto se stahují a mlčí. Jiní se pouští do boje a oplácí stejnou mincí a naznačují, že ani oni nejsou vždy jen věcní. Přestože základní popis působí jako boj mezi dobrem a zlem, kde respondenti/ky zastupují dobro a trollové ty hloupé a zlé, toto líčení nabírá značné nuance. Celkový obrázek je mnohem méně černobílý než tyto stereotypy.

STRATEGIE

V této kapitole se chceme podívat na to, jaké strategie respondenti/ky volí, aby se vyrovnali/y s pocity, které jim kyberobtěžování přináší. Jak jsme viděli v kapitole o dopadech kyberobtěžování, existují velké rozdíly v tom, jak respondentům/kám kyberurážky a obtěžování omezují manipulační prostor a jak jim snižuje kvalitu života. Existují také rozdíly, jak se k problematice staví a jak se s ní vyrovnávají. Identifikovali jsme zde pět kategorií: 1) konfrontace těch, co obtěžují (**konfrontace**), 2) vyhýbání se nebo omezování přítomnosti na konkrétních elektronických i fyzických fórech (**stažení se**), 3) omezení možnosti jedné či více osob, aby je kontaktovaly (**zablokování**), 4) snaha změnit racionální a emocionální reakce na obtěžování (**změna uvažování**), 5) vyhledání pomoci a podpory přes oficiální instituce nebo sociální sítě (**vyhledání pomoci**). Je potřeba zdůraznit, že je to kategorizace pro účely této analýzy. Většina respondentů/ek totiž využívá více strategií, které se vzájemně doplňují.

KONFRONTACE

Strategie, kterou využívá více respondentů/ek, spočívá v konfrontaci autorů urážek. Caroline vypráví, jak si dala práci a polemizovala s osobami, které se podle ní vyjadřují nenávistně:

Dřív jsem si několikrát vyhradila čas a po jednom jsem se s nimi bavila. Jeden vždycky jenom napsal: „Všichni muslimové by měli zemřít, Islám je zlo.“ Když jsem se s ním chtěla bavit, napsal vždycky jen debilní bla bla bla (rozhovor 9).

Caroline říká, že tento člověk po čase změknl a napsal jí bolestivý příběh o dětství, které strávil jako příslušník utlačované menšiny v muslimské zemi. Dlouze se bavili a Caroline měla pocit, že mu pomáhá zrelativizovat pohled na věc, ale pak přišel propad zpátky:

Věnovala jsem tomu 48 hodin svého života a nakonec byl tam, kde začal: „všichni muslimové by měli zemřít.“ Žiju v iluzi, že to něčemu pomáhá. [...] Ale publikum nejsou hlavně trollové, je to prostě publikum! Na internetu je super, že člověk sice mluví s jedním, ale spousta dalších to sleduje (rozhovor 9).

Caroline říká, že se do rozhovoru, kde konfrontuje ostatní s jejich názory a výroky, pustila vícekrát. Na jednu stranu si myslí, že to může mít nějaký efekt – že pak budou vyjadřovat své názory méně nenávistně. Na druhou stranu to ale vypadá, že to považuje za ztracený čas, protože lidé píší stále stejně, i když je konfrontuje. Přesto může mít tato polemika jistý efekt, protože další lidé na internetu, kteří se sami do debaty nezapojují, možná její argumentaci vnímají i tak. Caroline tedy vyjadřuje zřetelnou ambivalentnost ohledně toho, nakolik je konfrontace a argumentace užitečnou a efektivní strategií vůči kyberobtěžování a nenávistným výrokům.

Trond popisuje trochu jinou formu konfrontace. Místo toho, aby s nimi diskutoval o faktech, postojích a názorech, chce jim ukázat, jak ho jejich urážky zraňují. Rozhodl se tedy napsat příspěvek jako „obecnou odpověď celému světu, místo toho aby se znovu a znovu opakoval.“ Považuje za důležité „dát lidem pravdivou zpětnou vazbu,“ a apelovat tak na jejich svědomí a empatii (rozhovor 2). Roger také zkoušel vysvětlovat ostatním, že „homouš“ je nadávka. Zůstává ovšem skeptický k tomu, že je to k něčemu dobré. Říká, že „štváčům“ zkoušel odpovídat, ale bylo to zbytečné a nešlo s nimi polemizovat. Jak jsme psali dříve, nadávali mu často do „teploušů,“ protože píše o tématech považovaných za holčičí. Ale když se ohradil, že se mu nelíbí, když mu takto nadávají, obvinili ho nakonec z homofobie: „Kritizovali, že se mi to nelíbí a že na „homouších“ přeci není nic špatného.“

Více respondentů/ek popsalo jako další možnou strategii dotyčné lidi vyhledat osobně a konfrontovat je tváří v tvář: „Občas si pohrávám s myšlenkou ty lidi vyhledat, ale ještě jsem to neudělala,“ (rozhovor 1). I Tuva zmiňuje, že zvažovala kontaktovat osobně ty, co jí na internetu obtěžovali, ale ani ona to nakonec neudělala: „Zvolila jsem mlčení. Nezavolala jsem jim,“ (rozhovor 6). Nikdo z našich respondentů/ek se nepokusil konfrontovat autory/ky urážek tváří v tvář, ale více z nich zmiňovalo jako možnost televizní programy, kde se toto dělá. Jiní/é šli/ly na policii, která pak dotyčné přímo kontaktovala.

STAŽENÍ SE

Mnozí/hé respondenti/ky uvádějí, že nějak omezili/y svou přítomnost na veřejnosti a na sociálních sítích nebo se z nich do jisté míry stáhli/y, aby nebyli/y obtěžováni tolik vystavení/y. V kapitole o důsledcích jsme popisovali, jak Cecilie smazala svůj blog a jak Aisha vzdala svůj plán budovat si politickou kariéru, protože nechce být v takové míře urážena a zastrašována jako ostatní známé ženy etnického původu. Také přestala komentovat články na internetu, ale nevysvětluje to obtěžováním, spíše nedostatkem času. I ostatní sdělovali, že se komentářům pod články jako takovým nebo speciálně těm s jejich tématem vyhýbají. Cecilie k tomu říká: „Radili mi, abych se na komentáře pod články nedívala, dokud je někdo nezrediguje,“ (rozhovor 1).

I Andrej se radši stáhnul, než aby zvolil konfrontaci: „Nejhorší, co můžete udělat, je bojovat s nimi, být stejně drzý. Přesně to chtějí. [...] Když je člověk nechá, aby si mysleli, že je ti to jedno, přestanou,“ (rozhovor 13). Nemyslí si, že je možné zastavit kyberšikanu, ale za nejefektivnější strategii považuje stáhnout se a přestat být pro ty, co obtěžují, zajímavý. Při tom se ale stáhnul jen částečně. I Rogera se stále ptají, proč vlastně nepřestane blogovat o svých tématech, aby měl klid. Povzbuzují ho tedy, aby se stáhnul, ale to pro něj podle všeho není řešení.

Někteří vnímají obtěžování za natolik nepříjemné nebo děsivé, že stáhnutí se je pro ně jediná logická strategie:

Po tom jsem už nikdy nic na [této facebookové stránce] nekomentovala. A už to ani neudělám. Už se nikdy nedám všanc na takhle otevřeném fóru. Už to nikdy neudělám. Nestálo to za to. [...] Radši budu mlčet, protože to bylo tak silné a nepříjemné. Časem jsem přišla na jiné strategie (rozhovor 6).

Tuva líčí urážky, které zažila, jako překvapivé, velmi nepříjemné a nesnesitelné. I Kari líčí velmi nepříjemný pocit strachu a jak se stáhla z internetu jako společenské arény:

Dá se říct, že jsem se naučila na internetu chovat: dávám si teď víc pozor, co na internetu chci mít. Ale zároveň mám kvůli tomu už 15 let strach, takže už se skoro vůbec tak moc na internetu neangažuji (rozhovor 17).

Kvůli zkušenostem s kyberobtěžováním, které zažívala relativně dávno, je dodnes velmi opatrná a upozaděná, pokud jde o internet jako veřejné fórum.

Další respondenti/ky se svěřili/y, že si jejich blízcí přejí, aby se drželi/y více v pozadí. Kaisa říká, že z počátku nepovažovala výhrůžky a obtěžování za skutečné nebezpečí, ale její přítel o ni měl strach a prosil ji, aby to zastavila. Kaisa nechtěla, aby ten člověk, který jí obtěžoval, měl poslední slovo a pokračovala v dialogu navzdory přání svého přítele. I Carolinin přítel si přál, aby se stáhla z internetové diskuze:

Můj muž si přeje, abych se stáhla, deprimuje mě to a zatěžuje. Dohání mě to k slzám. Jsem z toho nevýslovně smutná. Jsem pro to zapálená, mám na to vzdělání a mám k tématu mnohem chytřejší podněty než mnozí ostatní. Je to můj velký životní smutek. Můj muž mě podporuje, ale chce žít v klidu a pokoji (rozhovor 9).

Caroline k tomu říká, že by byla radši, kdyby ji muž v jejím boji a konfrontacích, které považuje za důležité, podporoval. Stažení se tedy není její preferovanou strategií.

ZABLOKOVÁNÍ

Některé webové stránky umožňují zablokovat ostatní uživatele, což může sloužit jako důležitý ochranný mechanismus pro lidi, kteří jsou terčem jejich obtěžování. „Šla jsem a zablokovala jsem je. Ty nejhorší mám pořád zablokované,“ (rozhovor 6) říká Tuva, která dostala spoustu urážlivých komentářů v reakci na svůj facebookový příspěvek. Sara i Lisa uvedla, že zablokovala bývalého partnera na Facebooku, aby ji přestal urážet a sledovat. I na telefonu lze zablokovat volání z jistých čísel. Ale to bývalému partnerovi nezabrání, aby ji kontaktoval přes skryté číslo nebo falešný profil nebo aby nezneužil profily jiných lidí a nekontaktoval ji přes ně. Sigrid zablokovala své osobní informace na Žlutých stránkách, protože se bála, že by ji mohl vyhledat jeden člověk, který jí na internetu obtěžoval.

Vedoucí jednoho krizového centra nám sdělila, že právě ve spolupráci s policií sestavují informační leták pro své klienty/ky s doporučeními, jak se v případě ohrožení násilnou osobou zabezpečit elektronicky. Kromě zablokování on-line účtů se tam píše o různých sledovacích metodách pro on-line prostředí i telefony, spywarech, lokalizačních službách apod. Trochu rozpačitě se směje, když vypráví, jak přestože to všechno ví a pracuje s tím, na všechno zapoměla, když si sama pořizoval nový telefon. „Pán v obchodě mi to celé nastavil tak, že pak všichni doma mohli vidět mé esemesky na iPadu. Člověk si musí dávat pozor na strašně moc věcí. Elektronika je dnes přeci všude,“ (doplňující rozhovor). Vedoucí centra zdůrazňuje, že je potřeba začít systematicky pracovat na ochraně obětí násilí, protože elektronická komunikace může představovat značné bezpečnostní riziko. Je třeba nalézt strategie, aby se mohli chránit, aniž by museli úplně přestat používat sociální sítě a technologie.

ZMĚNA UVAŽOVÁNÍ

Asi nejčastěji se naši/e respondenti/ky v reakci na obtěžování snažili/y změnit, jak moc si urážlivé komentáře připouštěli/y k tělu: „Nemrhej tolik energie na ty, kterým se nelíbíš,“ (rozhovor 2) říká Trond. Na jednu stranu tvrdí, že člověk musí něco vydržet a že obtěžování je cenou za zviditelnění se, zároveň ale říká, že se ho komentáře dotýkají. I Cecilie upozorňuje na tuto ambivalenci:

Člověka to vážně zraňuje, ale už jsem si trochu zvykla. Už si to tolik neberu (rozhovor 1).

Cecilie i Trond mluví o tom, jak jim to je i není lhostejné: uráží je to, ale snaží se to hodit za hlavu. Navíc se snaží zdůrazňovat pozitivní a souhlasné komentáře od lidí, kteří oceňují to, co oni píšou, a také podtrhují význam svých činů pro životy jiných lidí. Cecilie to vyjádřila takto: „Pokud je to cena za to, že inspiroji jiné, je to v pohodě. Inspirovat jiného člověka stojí za cokoli,“ (rozhovor 1). Zároveň neskrývá, že je někdy těžké se na pozitivní komentáře soustředit, protože „ty hnusné se zadírají pod kůži,“ (rozhovor 1).

VYHLEDÁNÍ POMOCI

Většina respondentů/ek sdělila, že v reakci na obtěžování vyhledali pomoc či radu od přátel, partnerů nebo rodinných příslušníků a že pro ně byla podpora od nejbližších v situaci, kdy se cítili ohrožení a ponížení, velmi důležitá. „Bavila jsem se o tom u nás v redakci, s rodiči a mými známými. Táta mu chtěl volat,“ (rozhovor 5) říká Sigrid. Eva se dlouho snažila před rodinou a přáteli skrýt, že je vystavena kyberobtěžování od svého bývalého přítele. Teprve když během rodinného setkání od bývalého přítele dostala esemesku: „Vím, kde jsi. Už jdu!“ jim to musela říct a vzpomíná, jak ji podpořili. Byli ochotní zavolat polici a ukrýt ji (rozhovor 8). I Lisa, kterou také

terorizoval její bývalý přítel, to dlouho před rodinou a přáteli tajila. Nakonec ale vyhledala pomoc a podporu mezi svými známými a obrátila se na krizové centrum.

Andrej i Roger popisují, že hledali podporu v kyberprostoru a sami ji tam druhým poskytovali.

Někdy se stalo, že mi dospělý chlap začal nadávat v komentářích pod článkem, ale našli se jiní, kteří se mě zastali a umravnilo ho. Souhlasit se mnou v tak jasných případech není zas tak strašné (rozhovor 10).

Roger má zkušenost, že urážky musejí být velmi drsné a neopodstatněné, aby se ho někdo zastal. Andrej vypráví, že sám posílá lidem povzbudivé komentáře v reakci na „sprostárny,“ které jim někdo napsal, ale posílá je jako soukromé vzkazy, ne jako veřejné komentáře pro celé fórum. Volá po větší vůli aktivně podporovat šikanované na internetu, když se k tomu člověk jako člen fóra připelete:

Všichni vidí, jak se na Asku šikanuje, ale nikdo s tím nic nedělá. Je to tak vážné, že někdo dokonce spáchá sebevraždu, ale nikdo na to nereaguje. To je tak špatně! Občas se někdo někoho zastane, ale moc jich není. Asi se bojí (rozhovor 13).

Aniž by explicitně vyjádřili, že toto je řešení, mluví oba o tom, jak pomáhá zastat se jiných nebo když se jiní zastanou vás. „Když tě víc lidí brání, ty hnusné komentáře se smažou,“ říká Andrej.

Na otázku, co by pomohlo zastavit kyberobtěžování, odpovídá Cecilie bez zaváhání, že „normální“ lidé musí na internetu zase získat převahu a že v jednotě je síla.

Tohle je převaha šikanujících. [...] Musí být jasné, že tady s tebou většina nesouhlasí. Všichni, kdo tam sedí a myslí si, že je to neakceptovatelné, musí napsat jeden komentář. Trollové nás v téhle oblasti válkují, zatímco my, kteří neodmítáme existenci Holokaustu a chceme mít mnohem zajímavější Norsko, jsme marginalizováni. Když jsi sám, zašlapou tě, ale ne když je nás dvacet (rozhovor 9).

Caroline zde zdůrazňuje význam vzájemné podpory v boji proti trollům. Je snadnější napadnout jednoho než celou skupinu. I Margot zdůrazňuje význam podpory ostatních, ale zažila také, že to má svou cenu. Ocitla se na mušce těch, které označuje za útočníky, protože se někoho zastala. A její rodina a přátelé také zažili vyhrčené útoky po té, co se ji pokusili bránit. „Ostatní, co se do toho zapojili a bránili mě, to schytali,“ (rozhovor 4).

Všechny respondentky, které byly vystaveny násilí ze strany blízkých, se obrátily na krizová centra a některé i na policii. Jedna kontaktovala SlettMeg.no (smažmě.no): „Podle mé zkušenosti má slettmeg.no omezené pravomoci, dají vám konkrétní rady a tipy, ale víc od nich vlastně nemůžete čekat,“ (rozhovor 7). Jedna respondentka dokonce kontaktovala majitele dotyčného média. Její komentář k jedné z jejich kauz spustil masivní vlnu šikany. Žádné podpory se jí zde ale nedostalo. Její komentář k případu byl zamítnut a nijak se ji nepokusili podpořit nebo zredigovat či zastavit následné urážky.

Polovina našich respondentů/ek říká, že byli/y v souvislosti s kyberobtěžováním v kontaktu s policií. Mají velmi odlišné zkušenosti. Někteří myslí, že se jim dostalo pomoci a brali je tam vážně. Zatímco jiní vyjadřovali frustraci nad tím, že je vážně nebrali. Eva kvůli výhrůžkám, které dostávala, kontaktovala policii. Měla pocit, že se jí věnovali a brali ji vážně a výhrůžky poté přestaly. Aisha výhrůžky nahlásila na policii a napojili ji na „alarm proti násilí.“⁹ Zároveň ji ale požádali, aby se držela zpátky a Aisha váhá, zda je správné, aby se takto stáhla: „Chci vědět,

9 Opatření pro oběti násilí: po posouzení žádosti je žadatel napojen na policejní stanici přes mobil. Pokud je dotyčný v ohrožení a alarm zmáčkne, policie ho obratem kontaktuje. Pokud nereaguje, dorazí policie na místo.

že jsou ochotní se tomu spolu se mnou postavit,“ a dodává: „Nemám pocit, že se mi dostalo podpory, kterou jsem potřebovala,“ (rozhovor 14).

Sigrid také kontaktovala policii kvůli výhrůžkám a byla spokojená, jak případ řešili:

Měla jsem strach a vzala jsem s sebou přítele. Teď z odstupu to vnímám velmi pozitivně. Myslím, že policie to řešila překvapivě dobře. Brali mě velmi vážně. Řekli mi jasně, že se nejedná o porušení zákona, ale vnímala jsem pozitivně, že i tak to nebrali na lehkou váhu. Čekala jsem, že řeknou, že to musím vydržet (rozhovor 5).

Sigrid nakonec nepodala trestní oznámení, ale jak vyplývá z citátu, cítila, že ji berou vážně. Policie se postarala, že se osoba, která jí vyhrožovala, dostala do jejich systému a pod dohled, a to ji uklidnilo. Sigrid ovšem očividně nečekala, že bude brát policie případ vážně a cítí to tak i někteří ostatní:

Nepřišlo mi, že by mělo smysl s tím něco dělat. Mluvila jsem o tom s mámou a ta chtěla, abych to nahlásila na policii. Teď trochu lituju, ale myslím, že by s tím policie nic neudělala (rozhovor 1).

Zdá se, že panuje rozšířený názor, že kyberobtěžování a výhrůžky se těžko vyšetřují a policie to nemá jako prioritu.

Monica byla terčem výroků z nenávisti a případ na policii oznámila. Říká, že si s podáním dala velkou práci a sepsala i relevantní paragrafy:

Podala jsem na policii trestní oznámení. Když jsem tam přišla poprvé, řekli mi, že na tohle nemají čas, ale já jsem chtěla, aby si mé oznámení přečetli. Viděla jsem, jak úplně zbledla. [...] Pak mě zkontaktovali se skupinou pro zločiny z nenávisti a ti mi velmi pomohli (rozhovor 18).

Monica vyjádřila zklamání, že případ neměl žádné dopady: „Všechno si z počítače smazal, takže tam nic nenašli. Strašně mě to štválo, frustrovalo. Měl anonymní účet na Facebooku, který pak taky smazal,“ (rozhovor 18). Na Moničině vyprávění je zajímavé, že případ oznámila na policii, teprve když se stala terčem výroků z nenávisti na internetu. Podobné věci se jí staly na ulici už dřív, ale podle ní se s tím nedá dělat tolik jako s podobnými výroky v kyberprostoru.

Policie kontaktovala i Bente, když se konflikt mezi ní a jejími obtěžovateli vyhrotil. Policista ji požádal, aby se ze sporu stáhla. Říká, že vnímala pozitivně, když na ni apeloval jako na silnou a rozumnou osobu a požádal jí, aby udělala něco pro uklidnění situace: „Chytrý člověk, tenhle policajt!“ (rozhovor 16). Jiná respondentka kontaktovala policii hned dvakrát: jednou místní služebnu a podruhé oblastní velitelství. V prvním případě jí řekli, že nedošlo k ničemu trestnému a že případ nebude priorita. V druhém případě došlo k trestnímu oznámení a případ byl vyšetřován. Policie sledovala všechny stopy, a přestože byl nakonec odložen, má pocit, že se o ni starali dobře. Domnívá se, že pokud se objeví nové okolnosti, policie znovu případ otevře a bude ho šetřit pro ni uspokojivým způsobem.

SHRNUTÍ

Respondenti/ky volí různé strategie jak se vyrovnat s kyberobtěžováním a výhrůžkami. Někteří autory/ky urážek konfrontují a diskutují s nimi nebo apelují na jejich svědomí. Mnozí/hé respondenti/ky se raději stáhnou z kyberprostoru, buď z konkrétních fór, nebo jen v omezené míře a s větší opatrností užívají internet jako takový. Jinou strategií je zablokovat konkrétní uživatele, zablokovat vlastní konto, které někdo zneužil nebo zablokovat ostatním přístup k informacím o své osobě. Další významnou strategií je zkusit si urážky nebrat osobně nebo se soustředit na pozitivní komentáře. A konečně se jako důležité jeví dostat pomoc, radu a podporu od nejbližších,

od ostatních uživatelů internetu a oficiálních aktérů jako třeba organizace slettmeg.no, krizových center nebo policie.

DISKUZE

Stávající výzkumy kyberobtěžování se zaměřují 1) na urážení v reakci na veřejné vyjádření názoru nebo zapojení do veřejné diskuze, 2) kyberšikanu mezi dětmi a mládeží a 3) kyberpronásledování a násilí. Tyto oblasti spolu málo souvisejí. V této zprávě jsme se pokusili propojit je dohromady empiricky i teoreticky pod společnou kategorií „kyberobtěžování.“ Můžeme samozřejmě polemizovat, nakolik je to účelné, nebo zda bychom neměli na tyto tři oblasti raději pohlížet zvlášť. Na základě našich zjištění tvrdíme, že existuje řada shodných zkušeností s různými formami kyberobtěžování, o nichž naši/e respondenti/ky mluvili/y, například pokud jde o to, co považují za urážlivé, jaké to pro ně má důsledky a jak na tyto zážitky reagují. Domníváme se proto, že je přínosné jak z akademického hlediska, tak z hlediska politických opatření studovat jednotlivé podoby kyberobtěžování dohromady.

Většina našich respondentů/ek zažila kyberobtěžování v souvislosti s nějakou podobou veřejného vyjádření svého názoru. Zatímco dosavadní studie se zaměřovaly na zkušenosti exponovaných osob, my jsme se podívali na osoby, které nutně známé nejsou. Zpravidla hovořily o výrocích a popularitě v souvislosti s jednou konkrétní událostí, soukromými blogy, facebookovými stránkami a diskusemi pod články. Z příběhů našich respondentů/ek vyplývá, že i takto omezená „popularita,“ může mít relativně vysokou cenu. Tvrdíme proto, že snaha předcházet kyberobtěžování by se neměla omezovat jen na ochranu známých osob, ale měla by mít širší záběr.

To, jak lidé kyberobtěžování vnímají, je podle všeho ovlivněno několika stereotypními představami o jeho pachatelích, kterým se často říká „trollové,“ a o jeho obětech. Trollové jsou vnímáni jako málo vzdělaní neúspěšní muži, kteří se neumějí pořádně vyjadřovat a kteří si své frustrace ze špatného společenského postavení vybíjejí obtěžováním a urážením druhých. Oběť ztělesňuje statečná žena, která se nebojí jasně, informovaně a věcně projevit na veřejnosti. Může to být také mladá žena, které se mstí její bývalý partner a šíří po internetu bez souhlasu její fotky nebo ji jinak přes internet uráží, vyhrožuje či obtěžuje. Tyto stereotypní představy sice platí pro relativně značné množství případů kyberobtěžování, ale náš výzkum ukazuje, že obrázky autorů i obětí jsou často mnohem rozmanitější a komplexnější. Máme-li zabránit nebo předcházet kyberobtěžování, potřebujeme těmto nuancím porozumět, jinak nám hrozí, že se budeme zabývat jen těmi nejextrémnějšími případy. Dále hrozí, že těm, co jsou obtěžováni vystaveni a nezapadají do představy nevinných obětí, bude za situaci připisována vina. Caroline Engvall (2015) psala o dětech, které někdo sexuálně obtěžoval, šířil jejich fotky a vydíral je. Poukazuje na to, že tyto zranitelné děti se často zdráhají požádat o pomoc, protože se stydí, že samy poslaly fotky se sexuální tematikou nebo se chovaly jinak rizikově. Dětem se u soudů či od ostatních dospělých nedostává přílišného pochopení, převládá-li názor, že se samy vystavily nebezpečí (Engvall 2015).

Předchozí odborné práce o kyberobtěžování v reakci na veřejné projevení názoru ukázaly, že ženy a příslušníci etnických menšin jsou vystaveny negativním komentářům, které se týkají jednak pohlaví a vzhledu, jednak náboženství, barvy pleti a etnické příslušnosti (Enjolras a kol. 2014; Espeli 2014; Herring 1999, 2001; Midtbøen a Steen-Johnsen 2014). Z toho vyplývá, že pro pochopení, jak kyberobtěžování funguje, je nutné sledovat diskriminační důvody, jako je pohlaví a etnický původ. Zjistili jsme ale, že je třeba sledovat i další diskriminační hlediska, jako sexuální orientace, genderová identita a zdravotní postižení. Ukázalo se, že nadávka „teplouš“ se používá jak ve vztahu k homosexuálním, tak heterosexuálním mužům. Nadávky se sexuální tematikou nebývají určeny jen ženám, ale i mužům, kteří nějak porušují genderové a sexuální normy. Zjistili jsme také, že rasistickým nadávkám bývají vystaveni i běloši, pokud mají blízký vztah k barevným osobám. V tomto výzkumu jsme nevedli rozhovor s postiženými osobami, ale z mediálních diskuzí známe případy, kdy byli hrubým urážkám vystaveni právě lidé s psychickým postižením. Z našich materiálů vyplývá, že urážky týkající se

diskriminačních důvodů jsou považovány za obzvláště zraňující, protože se dotýkají osobnosti dotyčného, a ne jeho názorů. Komise pro bezpečné prostředí ve školách Djupedalsutvalget (NOU 2015: 2, bod 6.1) zdůrazňuje, že v současné odborné literatuře je nedostatečně zpracován obsah kyberurážek souvisejících s diskriminačními důvody. Chceme proto, aby se v budoucích analýzách a opatřeních týkajících se kyberurážení a obtěžování pracovalo s celým širokým spektrem diskriminačních hledisek.

OPATŘENÍ

V poslední době se o kyberobtěžování známých osobností i dětí a mládeže hodně mluví. Na jedné straně se v této diskusi objevuje názor, že se s tímto společenským problémem dá jen stěžít něco dělat. Vývoj digitální komunikaci je rychlý a dává prostor pro využívání i zneužívání. Internet je velmi rozmanité místo, které se jen těžko kontroluje, a navíc to nejspíš ani není žádoucí. Ústavou daná ochrana svobody projevu zajišťuje poměrně vysoký práh tolerance ohledně toho, co lze trestat jako výroky z nenávisti. Na druhou stranu existuje řada opatření a iniciativ v režii soukromých aktérů i veřejných institucí, které mají za cíl zabránit různým podobám kyberobtěžování či je zkomplikovat.

Slettme.no je poradní a konzultantská služba pro osoby, které se cítí být na internetu obtěžovány, a provozuje ji Norské centrum pro zabezpečení informací (NORSis) ¹⁰. Kampaň „Bruk hue“ (Používej hlavu), kterou spolufinancuje Rada pro dohled nad médii (Medietilsynet) je nejrozsáhlejším programem přednášek o kyberšikaně pro školáky. Jejím cílem je prevence kyberšikan a snaží se zaujmout a informovat děti, mládež a dospělé na téma etikety. Tyto přednášky zatím absolvovalo přes 130 000 žáků středních škol¹¹. Podle Rady pro dohled nad médii existuje řada dalších organizací, které nabízejí přednášky a kurzy o kyberobtěžování pro školy a žáky. Patří k nim například Redd Barna (Zachraňte děti) ¹², Barnevakten (Ochrana dětí) ¹³ a Kors på halsen¹⁴ (Kříž na krku). Rada ovšem o nabídce a organizacích nemá žádný ucelený přehled. Největší nabídka směřuje na děti, mládež a školy. Slettme.no je služba cílená i na dospělé, přestože se na ně většinou obracejí mladí lidé ve věku 12 – 18 let (NOU 2015: 2, str. 87).

Norská oficiální zpráva NOU 2015: 2 „*Patřit*“ (*Å høre til*) předložená Komisí pro bezpečné prostředí ve školách Djupedalsutvalget Ministerstvu školství a vědy zkoumá stav a opatření pro bezpečné školní prostředí. Kyberšikana je zde popisovaná jako samostatný fenomén včetně řady relevantních opatření. Komise zaprvé požaduje posílení boje proti kyberšikaně a navrhuje, aby Norský ústav pro vzdělávání dostal za úkol jednoznačně zapracování tematiky kyberšikan a ICT kompetencí do vzdělávacích plánů. Dále navrhuje, aby centrum pro ICT ve vzdělávání rozpracovalo program na rozvoj digitálních kompetencí a aby programy proti šikaně zahrnovaly i téma kyberšikan. Doporučuje také, aby se posilovaly kompetence učitelů předcházet kyberšikaně a umět ji řešit. V neposlední řadě navrhuje Komise novou státní iniciativu na podporu prevence a potírání šikany a obtěžování a aby kyberobtěžování bylo plnohodnotnou součástí této iniciativy (NOU 2015: 2).

Ve Švédsku existuje řada iniciativ, které můžou být užitečné a relevantní i pro norské uživatele. Spolek Friends má facebookovou stránku s více než 40 000 fanoušky, kde mládež i dospělí sdílí své zkušenosti s kyberobtěžováním a hledají radu a podporu od ostatních s podobnými zážitky. Další švédskou stránkou k tomuto tématu je www.safeselfie.se, kam se mohou o radu a pomoc obrátit děti a mládež, jejichž fotky a videa se sexuální tematikou někdo šíří po internetu¹⁵. Přátelé, dospělí i samy oběti zde najdou relevantní informace. Policie ve Středním Švédsku navíc právě nyní zřídila vlastní speciální skupinu zabývající se sexuálními přečiny proti

10 Více informací o slettme.no naleznete na jejich webových stránkách, které existují v [norštině](#) a [angličtině](#). Viz také výroční zpráva projektu (NORSis 2015).

11 Více informací o Bruk hue najdete v norštině na stránkách kampaně: <http://brukhue.com/>

12 Více o práci Redd barna najdete zde: <http://www.reddbarna.no/vaart-arbeid/barn-i-norge/nettvett/om-oss>

13 Více o nabídce Barnevakten: <http://www.barnevakten.no/bestill-foredrag/>

14 Více informací o iniciativě Kors på halsen: <https://www.korspahalsen.no/>

15 Viz [Facebooksiden](#) pro bližší informace a NOU 2015: 2 (2015) pro popis opatření.

dětem na internetu¹⁶.

Pokud je nám známo, neexistují žádné oficiální politické dokumenty, které by se zabývaly speciálně kyberobtěžováním. Existují ovšem iniciativy jednak proti zločinům z nenávisti, jednak proti násilnému extremismu. Podle instrukcí vrchního státního zástupce se má zločinům z nenávisti věnovat zvýšená pozornost. Výhrůžky na internetu ovšem nijak upřednostňovány nejsou a většina trestních podání na zločiny z nenávisti se týká násilí. Ve vládní zprávě o rovných příležitostech (BLD 2015), která byla zveřejněna na podzim 2015, jsou výroky z nenávisti popisovány jako výrazný problém v oblasti rovných příležitostí. 27. listopadu 2015 vydala vláda prohlášení proti výrokům z nenávisti a vyhlásila, že začíná pracovat na vytvoření strategie na toto téma. Nenávistné výroky na internetu zde nejsou speciálně zdůrazněny, ale lze předpokládat, že prohlášení se vztahuje také na výroky z nenávisti pronášené veřejně na internetu. Ministerstvo pro děti, rovnost a inkluzi navíc přispělo na dvě kampaně zaměřené na výroky z nenávisti na internetu (viz diskuze v BLD 2015: 82). Vládní akční plán proti radikalizaci a násilnému extremismu (Ministerstvo spravedlnosti 2014b) se zaměřuje speciálně na internet jako na fórum, kde se objevují a množí výroky z nenávisti a extremistické postoje. Můžeme tedy tvrdit, že akční plán se sice dotýká problematiky kyberobtěžování (viz např. opatření 24-28 Ministerstva spravedlnosti), ale primárně se soustředí na radikalizaci a násilný extremismus.

Na téma násilí mezi blízkými osobami existuje řada politických dokumentů a akčních plánů, které se na tuto problematiku zaměřují. Kyberobtěžování, ale nebývá zmiňováno jako projev násilí a kontroly a neexistují ani opatření, které by tuto formu násilí řešily (viz například Ministerstvo spravedlnosti 2014a). Jak jsme již psali výše, u policie a krizových center podle všeho existuje povědomí o tom, že kyberobtěžování představuje součást násilného chování mezi blízkými. Přesto tento aspekt násilí ve vztazích, pokud víme, není nijak speciálně zmiňován či oficiálně popsán.

NAŠE NÁVRHY

Práce policie na poli potírání kyberobtěžování se jeví jako omezená a fragmentovaná. Komise Djupedalsutvalget představila řadu návrhů týkajících se kyberšikany, ale vláda se jimi zatím neřídí. Úsilí směřující k potírání radikalizace a násilného extremismu se zaměřuje na vybrané formy kyberobtěžování. Avizovaná strategie proti výrokům z nenávisti bude snad obsahovat kyberobtěžování, pokud bude motivované nenávistí. Řada forem kyberobtěžování, například urážky a obtěžování se sexuálním a genderovým podtextem, ale bohužel z těchto iniciativ vypadne. Navrhujeme proto, aby úřady přišly s jednotnou iniciativou proti všem formám kyberobtěžování, včetně obtěžování a urážek v rámci násilného chování mezi blízkými osobami. Tato iniciativa musí zapadat mezi ostatní opatření a strategie směřující proti kyberobtěžování dětí a mládeže, výrokům z nenávisti a extremismu i do standardní práce na potírání šikany a násilí mezi blízkými a na podporu svobody vyjadřování.

Jak jsme zdůraznili v předchozí kapitole, jsou diskriminační důvody důležitým hlediskem pro pochopení, jak a kdo bývá vystaven kyberobtěžování. Antidiskriminační legislativa chrání proti obtěžování z důvodu pohlaví, vyznání, etnického původu, barvy pleti, národnosti, zdravotního postižení, sexuální orientace a genderové identity. Vymáhání legislativy spadá do kompetence Úřadu pro rovné příležitosti a antidiskriminaci (LDO),

16 O švédské policejní skupině se dočtete více např. zde:

https://polisen.se/Uppsala_lan/Aktuellt/Nyheter/Uppsala/Region-Mitt-startar-utredningsgrupp-for-natbaserade-sexualbrott-mot-barn/

s výjimkou zákazu sexuálního obtěžování. Přehled vypracovaný LDO nicméně ukazuje, že není moc žalob a soudních případů týkajících se obtěžování. V těchto případech navíc bývá také nesnadná situace s dokazováním. Žádný z případů zachycených ve výše uvedeném souhrnu se netýká obtěžování na internetu, což není překvapivé vzhledem k tomu, že se zpráva zaměřuje pouze na obtěžování na pracovišti (LDO 2014). Navrhujeme proto, aby úřady zvážily posílení právní ochrany před obtěžováním s ohledem na antidiskriminační legislativu.

Pokud jde o trestněprávní ochranu proti výrokům z nenávisti, je dobré upozornit, že současná legislativa zahrnuje všechny diskriminační důvody kromě pohlaví a genderové identity. Příslušný paragraf nejprve obsahoval pouze vyznání a etnický původ, v současnosti sem spadá ještě sexuální orientace a zdravotní postižení. Je zarážející, že „vyhrožování, urážení či podněcování k nenávisti, pronásledování nebo pohrdání“ na základě pohlaví nebo genderové identity dotyčné osoby není z definice zákona postižitelné jako výrok z nenávisti (§135 a). Vysílá to negativní signál veřejnosti, že takovéto formy nenávistných výroků jsou akceptovatelné. Je to o to nešťastnější, když si uvědomíme, že je tak vynechána velmi rozšířená forma urážek, které se dotýkají především žen, a ne jen jich. Navrhujeme proto, aby pohlaví a genderová identita byly zahrnuty do zákona o výrocích z nenávisti a aby byly zahrnuty i do chystané vládní strategie pro boj proti výrokům z nenávisti.

Jak jsme popsali v kapitole 4, v policejním registru trestních případů existuje řada nedostatků, které znesnadňují vytvoření přehledu o rozsahu trestních oznámení související s kyberobtěžováním. V souladu s názorem vrchního státního zástupce a dalších aktérů jsme přesvědčení, že by bylo vhodné mít policejní registr, který tyto informace sleduje. Policejní registr trestních případů má nyní kategorii, podle níž lze odlišit případy, kde byl trestný čin motivován nenávistí. Navrhujeme, aby policie také zaznamenávala, nakolik se přečin, jako třeba výrok z nenávisti, urážka na cti, falšování dokumentů, stalking nebo sexuální přečin udál na internetu a/nebo prostřednictvím elektronických komunikačních prostředků.

Policie má instrukce věnovat zvýšenou pozornost vyšetřování kriminálních činů z nenávisti a existuje speciální skupina, která má tuto oblast na starosti. V tomto projektu jsme nezískali dost údajů o policejní práci, abychom jednoznačně navrhli, že je potřeba upřednostňovat všechny formy kyberobtěžování. Přesto bychom na základě našich zjištění chtěli zdůraznit, jak je důležité, aby byli všichni, kteří se na polici obrátí proto, že jim někdo vyhrožuje na internetu nebo je tam obtěžuje, bráni vážně a na polici se o ně dobře postarali bez ohledu na to, zda bude jejich případ z trestně právního hlediska upřednostňován. Je také potřeba zkvalitnit metody vyšetřování přečinů spáchaných na internetu, včetně protiprávních výroků.

Doplňující rozhovory, které jsme vedli se zaměstnanci policie a krizových center, ukazují, že existuje povědomí o tom, že kyberobtěžování bývá součástí násilného a výhrůžného chování v případech násilí mezi blízkými (viz také Bye a kol 2016). To se ale nutně neodráží v policejních dokumentech a instrukcích pro práci s takovými případy. Kyberobtěžování ani elektronické komunikační prostředky se například neobjevují ani v jednom ze dvou nástrojů na posuzování rizik v případech násilí mezi blízkými osobami, SARA a PATRIARK. Navrhujeme proto, aby úřady ve spolupráci s policií a krizovými centry zvážily, zda by nebylo účelné vnést systém do vyhodnocování bezpečnosti a následných opatření týkající se sociálních sítí, technologií a elektronické komunikace.

PŘÍLOHA 1: INSTRUKCE K ROZHOVORŮM

Ústní a písemné informace o projektu. Viz archivované informace.

Hlavní otevřená otázka:

Můžete nám říct o své zkušenosti s urážkami, výhrůžkami či pronásledováním na internetu?

Prohlubující otázky k odpovědi respondenta/ky:

- Požádejte respondenta/ku, aby vám ke konkrétním příhodám řekl/a víc.
- Požádejte respondenta/ku, aby se nad příhodou víc zamyslel/a nebo šel/šla ve vyprávění víc do hloubky.

Doplňující otázky, pokud už tyto informace nezazněly:

- Co vám psali, říkali, poslali, vložili na Facebook / blog?
- Jaké formulace autor/ka či autoři urážek a hanlivých poznámek používali?
- Stalo se to jednou, nebo opakovaně? Kdy? Jak často?

Kdo obtěžoval:

- Víte, kdo vás obtěžoval nebo urážel? Znáte dotyčného / dotyčnou? Pokud ano, v jakém jste vztahu?
- Napadá vás, co může být příčinou obtěžování a urážení?

Prostřednictvím jakého média?

- Prostřednictvím jakého média vás obtěžovali? Po telefonu, na internetu, jinak?
- Na jakých sociálních sítích jste obtěžováni zažili a na jakých ne? (Facebook, Deiligst.no, Twitter, e-post, on-line seznamky, komentáře k novinovým článkům, uzavřená diskuzní fóra).

Důsledky a strategie:

- Jak jste situaci prožívali? Vyvolávalo to ve vás negativní pocity či reakce, nebo ne? Jaké?
- Podnikli jste v důsledku toho něco? Začali jste se například vyhýbat některým médiím, mluvili jste o tom s někým, požádali jste o radu či pomoc?
- Pokud jste si řekli o pomoc či radu, komu? A dostalo se vám adekvátní pomoci či rady?
- Napadá vás, co by vám pomohlo?

Vlastní role

- Jak vnímáte vlastní roli na internetu?
- Uráželi nebo obtěžovali jste sami někoho jiného?

Vztah mezi obtěžováním přes internet a obtěžováním / urážením / šikanováním v osobním kontaktu.

- Obtěžovaly vás nebo vám nadávaly stejné osoby, které vás obtěžovaly na internetu, i v osobním kontaktu? Jak? Kdy? Co se dělo?

Základní sociologické informace:

- Pohlaví

- Věk
- Vzdělání
- Místo bydliště

PŘÍLOHA 2: VÝZVA K ÚČASTI

Zažili jste obtěžování na internetu nebo prostřednictvím telefonu?

Centrum pro rovné příležitosti KUN bude realizovat projekt o kyberobtěžování. Zažil/a jste obtěžování nebo urážení na internetu nebo prostřednictvím mobilního telefonu? Pokud ano, rádi bychom s vámi mluvili.

Rádi bychom mluvili s muži i ženami v každém věku, kteří zažili jakékoli urážení a obtěžování skrze elektronické komunikační prostředky jako Facebook, on-line seznamky, diskuze pod novinovými články, mobilní telefon. Mohlo se jednat třeba o výhrůžky, sexuální obtěžování, projevy rasismu, stalking, sprosté nebo hanlivé komentáře, šíření vašich fotek nebo pomlouvání nebo o kontrolu vašich e-mailů partnerem.

Rozhovory by probíhaly na jaře 2015. Budou anonymní a použijeme je ve výzkumné zprávě, která vyjde na podzim 2015 a na jaře 2016 bude prezentovaná na mezinárodní konferenci v České republice.

Pokud byste s námi chtěli mluvit, kontaktujte nás! Uvítáme, když o našem projektu dáte vědět i ostatním.

S pozdravem, vedoucí projektu Helga Eggebo, telefon 92 43 64 79, e-mail helga.eggebo@kun.nl.no